OBSAH

Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie 129
Libuše Blatná: Ke zpracování lékařské terminologie ve Velkém rusko-českém slovníku 143
Ján Mihál: K niektorým pomenovaniam z domáceho tkáčstva . . 151

Diskusie

Štefan Peciar: K štylistickým termínom *hovorený/ústny — písaný/písomný* 155
Ladislav Dvonč: K hybridným slovám v spisovnej slovenčine . . 159
Ján Horecký: K významu prídavného mena *jednostranný* . . . 171
Ján Holý: Poznámky k slovenskej syntaktickej terminológii . . 174

Zprávy a posudky

K päťdesiatke prof. Jaromíra Běliča 181
Miroslav Roudný — Antonín Tejnor: Pravopis v české chemické terminologii 182
Ján Horecký: Názvosloví plastických hmot a pryže 185
Ivan Masár: Mikuláš Ondrejička a spolupracovníci, Vnútorné choroby I, II 187
J. K. Garaj: Slovenčina vo viacjazyčnom knihovednom slovníku . 189
Ján Horecký: Pracovné zasadnutie ČSÚTK 192

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS
orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
pri Prezídiu ČSAV
ROČNÍK III — 1964 — ČÍSLO 3
VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE
Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, Dr. Sc.
Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, DrSc., doc. dr. Milan Jelínek, CSc., prof. dr. Eugen Jóna, Jaroslav Kuchař, CSc., Ivan Masár, dr. Štefan Peciar
Redaktor časopisu Andrej Šumec
Technický redaktor Vladimír Štefanovič

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročné predplatné Kčs 24,—. Jednotlivé číslo Kčs 4,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo námestie 48, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Rukopis zadaný v marci, vytlačené v júni 1964. Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava. Povolené rozhodnutím SNR č. 28204/61. — K—06*41238
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964
Kčs 4.—

ZÁSADY KOORDINÁCIE ČESKEJ A SLOVENSKEJ TERMINOLÓGIE

I. Úvod

Terminológia tvorí v súčasnosti veľmi dôležitú časť slovnej zásoby češtiny a slovenčiny. Vzrastá tlačená vedecká a odborná produkcia, zvyšujú sa nároky na ľahké a presné dorozumievanie pracovníkov nie iba v jednom odbore, ale aj medzi jednotlivými odbormi. Často vzniká potreba vhodne pomenovať novovznikajúce pojmy alebo pojmy známe doteraz len v cudzojazyčnej literatúre, pričom nezriedka jestvujú pre rovnaký pojem viaceré názvy v cudzom jazyku i v češtine a slovenčine.

Aby sa jestvujúca rozmanitosť termínov odstránila, aby sa nové termíny tvorili pokiaľ možno jednotne, aby sa teda uľahčil jazykový styk odborníkov, treba venovať zvýšenú pozornosť normalizovaniu a koordinácii českej a slovenskej terminológie.

Koordinácia českej a slovenskej terminológie vo všetkých vedných a výrobných odboroch je jednou zo základných úloh Československej ústrednej terminologickej komisie. Tejto úlohe treba venovať zvýšenú pozornosť nielen z hľadiska priaznivého vývoja oboch našich jazykov, ale aj z hľadiska presného dorozumievania medzi príslušníkmi našich dvoch národov. Starostlivosť o koordináciu českej a slovenskej terminológie teda patrí k vážnym štátnopolitickým úlohám.

II. Zásady koordinácie

Koordinácia českej a slovenskej terminológie prispieva nielen k presnejšiemu dorozumievaniu odborníkov, ale má značný význam hospodársky a spoločenský. V hospodárskom styku je výhodné mať pre rovnaké pojmy a predmety rovnaké alebo aspoň zhodné pomenovanie (takisto ako máme napr. normalizované veľkosti rozličných výrobkov). V spoločenskom ohľade prispieva koordinácia českej a slovenskej terminológie k zbližovaniu našich národov a k vyrovnávaniu stavu vypracovanosti a ohybnosti našich dvoch národných jazykov.

1. *Zhody v slovnej zásobe češtiny a slovenčiny.*

Pri koordinácii českej a slovenskej terminológie treba vychádzať z poznatku, že vývoj českého a slovenského národného jazyka bol v mnohom ohľade zhodný. To sa odráža aj na skutočnosti, že značná časť slovnej zásoby je spoločná a slovotvorné prostriedky a spôsoby sú do veľkej miery rovnaké. Preto aj pri tvorení nových názvov treba vychádzať zo zhodných slovných základov a pri odvodzovaní využívať zhodné slovotvorné prostriedky a spôsoby. Nie je napr. správne, keď sa v anatomickej terminológii predpona *o-* použije v slovenčine na vyjadrenie významu „peri-" *(peritendineum)* a v češtine na vyjadrenie významu „mezo-" *(mesotendineum)*, takže vzniknú dvojice *příšlaší — ošľašie* pre *peritendineum* a *ošlaší — medzišľašie* pre *mesotendineum*.

Najmä pri kalkovaní, resp. prevode medzinárodných (latinských) názvov treba používať rovnaké vyjadrovacie prostriedky v češtine a slovenčine. Nie je napr. odôvodnené, že za lat. *crista* je v českom anatomickom názvosloví *hrana*, v slovenskom *hreben*.

2. *Pravopisné, hláskoslovné a gramatické rozdiely.*

Pri základnej zhode motivačných znakov a slovotvorných prostriedkov treba v názvoch zachovávať hláskovú podobu a pravopis národného jazyka, t. j. češtiny, resp. slovenčiny. Rozdiely v pravopise, v hláskovej podobe, prípadne aj v niektorých gramatických kategóriách (napr. v rode) nemožno pokladať za terminologické rozdiely, napr. *křídlo — krídlo*, *řetěz* (ten) — *reťaz* (tá).

Bolo by však účelné grafickú podobu termínov v oboch našich jazykoch zjednotiť a používať podľa možnosti rovnaké pravopisné zásady. Možnosť grafického zjednotenia českých a slovenských termínov ukazuje sa najmä tam, kde český pravopis nateraz dovoľuje používanie dubliet typu *polymerisace — polymerizace*. Vzhľadom na slovenčinu sa odporúča používať v češtine typ *polymerizace*.

3. *Rozdiely v slovnej zásobe češtiny a slovenčiny.*

Počas vývoja českého a slovenského národného jazyka sa však ustálili v slovnej zásobe oboch jazykov aj niektoré odlišné slová. K takýmto odlišným dvojiciam slov patria napr. *luštěnina — strukovina, paprsek — lúč, nárt — priehlavok, kotník — členok, pytel — vrece, tisk — tlač, šroub — skrutka,*

sudý — párny, lichý — nepárny, pořídit — obstarať alebo *vyhotoviť, pohmožditi — pomliaždiť.*

Niektoré slová síce rovnako znejú, ale majú v češtine a slovenčine odlišný význam: čes. *kapusta* je slov. *kel,* ale slov. *kapusta* je čes. *zelí;* čes. *zboží* je slov. *tovar,* ale slov. *zbožie* je čes. *obilí;* čes. *tvář* je slov. *líce (bucca),* ale slov. *tvár* je čes. *obličej (facies).*

Pri koordinácii českej a slovenskej terminológie treba takéto rozdiely rešpektovať, ak ide o ustálené názvy a ak majú dané slová pevné miesto v slovnej zásobe češtiny, resp. slovenčiny.

Pri tvorení nových názvov, resp. pri možnosti ľahko nahradiť starší názov novým odporúča sa takýmto rozdielnym slovám vyhýbať.

Ak sa používajú v jednom jazyku dva výrazy (resp. aj viac výrazov) v rovnakom význame a niet jednoty ani v terminológii, treba pri normalizácii uprednostniť výraz, ktorý jestvuje aj v druhom jazyku. (Napr. v češ. *asbest — osinek,* v slov. len *azbest.* Treba dávať prednosť termínu *azbest.)*

4. *Medziodborová koordinácia.*

Predpokladom koordinácie jednotlivých názvov medzi češtinou a slovenčinou je však i usporiadanie terminológie v rámci odboru, resp. medzi vednými odbormi. Ak sa pre pojem „bydlisko" používajú názvy *bydlisko, stále bydlisko, trvalé bydlisko, riadne bydlisko, stály pobyt, trvalý pobyt* a pre pojem „pobyt" názvy *pobyt, prechodný pobyt, dočasný pobyt* v jednom jazyku, v češtine, má to za následok rovnakú neusporiadanosť v slovenčine. Ak sa vymedzuje význam názvov *tuhosť* a *pevnosť* inak vo fyzike než v chémii, prejavuje sa táto nejednotnosť v češtine i slovenčine. V takých prípadoch je potrebné dosiahnuť zhodu v používaní termínov u českých i slovenských pracovníkov blízkych vedných odborov.

Poznámka:

Pri všetkých úvahách o terminológii treba sa opierať o základné teoretické zásady tvorenia názvov a terminologických (pojmových) sústav. Prehľad týchto zásad je v kap. V a VI.

III. Organizácia terminologickej práce

1. *Roztrieštenosť.*

Terminológia mnohých odborov sa často vyvíjala živelne. Značný vplyv na jej vývoj však mali jednotliví autori základ-

ných diel. Pretože takýchto autorov s rôznou mierou autority bývalo niekoľko, bola daná možnosť vývoja terminológie niekoľkými smermi.

2. *Terminologické komisie.*

Takémuto nežiadúcemu vývoju terminológie možno sa vyhnúť kolektívnym rozhodovaním v odborných terminologických komisiách, dodržiavaním všeobecných zásad i vypracovaním zásad pre systematické spracovanie terminológie daného odboru.

Terminologická komisia môže najúspešnejšie pracovať pri výskumnom ústave (rezortnom alebo akademickom), pri vysokoškolskej katedre alebo pri odborovom normalizačnom stredisku, pravda, za spolupráce s pracovníkmi iných inštitúcií. Koordinácia práce terminologických komisií je úlohou Československej ústrednej terminologickej komisie pri ČSAV. Jej členovia sú poverení organizovať a usmerňovať tieto práce nielen na pracoviskách ČSAV a SAV, ale za pomoci sekretariátov ČSÚTK aj na iných pracoviskách. ČSÚTK rozhoduje po porade s príslušnými odborníkmi o sporných terminologických otázkach. Orgánom pre riešenie sporných otázok vedeckou diskusiou je Československý terminologický časopis (orgán ČSÚTK) a Normalizace (orgán Úradu pre normalizáciu a meranie), prípadne príslušné odborné časopisy.

Odborové komisie nemajú byť veľké. Odporúča sa utvárať komisie s 5—8 členmi, ktorí môžu aktívne pracovať aj na príprave materiálu. Je výhodné utvárať celoštátne pracovné komisie s členmi českými i slovenskými.

3. *Príprava materiálu a spracovanie.*

Pracovná komisia zásadne získava materiál excerpovaním súčasnej literatúry.

Súpis základných pojmov, resp. základný pojmový systém možno získať aj z jestvujúcich medzinárodných alebo inojazyčných súpisov pojmov. Teda nie z abecedných slovníkov, ale zo systematiky usporiadaných súpisov (napr. *Nomina anatomica, Medzinárodný elektrotechnický slovník*). Pre vyexcerpované termíny treba zostaviť abecedný register a pre kontrolu ho porovnať i s jestvujúcimi (inojazyčnými) slovníkmi. Názvy pre pojmy uvedené v súpisoch alebo abecedných slovníkoch však nemožno iba prekladať; treba za ne dosadzovať názvy

už existujúce alebo tvoriť nové názvy podľa zákonitostí národného jazyka.

Zásadne treba súčasne ustaľovať české i slovenské názvy.

Návrh vypracovaný podľa vlastných excerptov, resp. podľa už jestvujúceho systematického súpisu treba po prediskutovaní v odborovej komisii predložiť na pripomienkové konanie pracovníkom priľahlých odborov a jazykovedcom, ktorí sú členmi ČSÚTK (resp. pracovníkom jej sekretariátu).

Pracovníkov sekretariátu ČSÚTK — lingvistov treba informovať o postupe prác a problematike už v priebehu diskusií v pracovnej komisii. V prípade potreby možno zástupcov sekretariátu ČSÚTK prizvať na prediskutovanie problémov jazykových, ale aj organizačných (najmä koordinačných).

IV. Úprava terminologických slovníkov (názvoslovných noriem)

1. *Usporiadanie slovníkov.*

Úlohou ČSÚTK je koordinovať aj vydávanie terminologických slovníkov (názvoslovných noriem) z jednotlivých odborov. Preto sa bude starať o to, aby tieto práce mali jednotnú úpravu.

Ak jestvujú medzinárodné nomenklatúry (anatómia, botanika, zoológia), je žiadúce zachovať ich úpravu i systematické usporiadanie. K medzinárodnému názvu sa jednoducho pripojí český a slovenský názov.

Pri terminologických slovníkoch, ktoré nemajú za predlohu medzinárodné nomenklatúry, je potrebné zachovať systematické usporiadanie a systémové vzťahy naznačiť vhodným rozdelením na kapitoly, odseky a ich označením napr. pomocou desatinnej číselnej symboliky.

2. *Stavba hesiel a statí.*

V terminologickom slovníku sa uvádzajú všetky spisovné synonymá, na prvé miesto sa dáva názov odporúčaný ako najvhodnejší. Za správnymi názvami sa uvádzajú s poznámkou *nespr.* alebo *nevh.*, prípadne vo vhodnej grafickej úprave aj ďalšie používané, ale nesprávne, resp. nevhodné (neodporúčané) názvy.

Popri českých a slovenských názvoch môžu sa uvádzať aj názvy v hlavných svetových jazykoch.

Pri každom názve je definícia alebo stručný opis hlavných znakov definovaného pojmu. Podľa potreby možno doplniť výklad nákresom. Nákres môže byť aj spoločný pre niekoľko názvov (s potrebnými číselnými údajmi a odkazmi).

3. *Register.*

K systematickému súpisu je vždy účelné pripojiť abecedný register usporiadaný podľa medzinárodných zásad. Pre každý jazyk je osobitný register. Pri menších súpisoch (uverejňovaných v časopisoch) register nie je potrebný.

Základné názvy a definície sú v tom jazyku, v akom ich vypracuje pracovná komisia: pracovná komisia pri českom pracovisku česky, pri slovenskom pracovisku slovensky.

V. Teoretické zásady terminológie

1. *Termín.*

Termín (názov) je pomenovanie pojmu vymedzeného definíciou a miestom v systéme pojmov daného vedného odboru.

Niekedy sa popri termíne rozlišuje *názov* ako označenie triedy vecí, jednotiek v nomenklatúre istého odboru (napr. názvy kysličníkov, názvy rastlín, vtákov).

Z hľadiska systematizácie, normalizácie a koordinácie však niet medzi termínom a názvom zásadných rozdielov. Preto tam, kde sa hovorí o termínoch, myslia sa aj názvy.

Pomenovanie je slovo alebo spojenie slov (napr. *uhol, priestorový uhol, uhol odrazu*) označujúce pojmy a ich prostredníctvom predmety alebo javy skutočnosti.

2. *Pojem a systém pojmov.*

Pojem je zovšeobecnený odraz tých stránok predmetu, ktoré sú pre ľudské poznanie podstatné.

Systém pojmov je množina pojmov, ktoré presne vymedzeným spôsobom medzi sebou súvisia. Preto pre každý nový pojem treba vymedziť jeho postavenie v systéme jestvujúcich pojmov daného vedného odboru, t. j. určiť pojmy, ktoré sú novému pojmu nadradené, podradené a priradené. Dobrou pomôckou pre vymedzenie jednotlivého pojmu v systéme pojmov je klasifikačná schéma. D. S. Lotte uvádza napr. túto klasifikačnú schému automobilu (ČSTČ 1, 1963, 203):

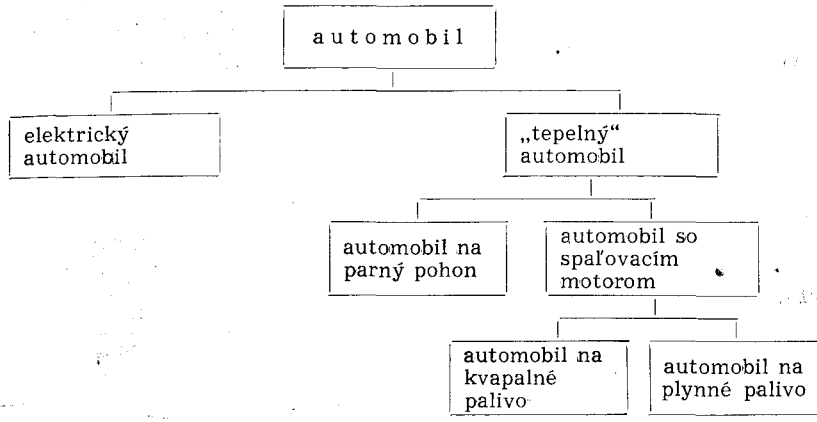

Okrem svojho miesta v systéme pojmov je pojem daný obsahom a rozsahom. Obsahom pojmu sú znaky potrebné pre jeho určenie, rozsahom pojmu je množstvo predmetov alebo javov zahrnutých pod daný pojem.

3. *Znaky pojmu.*

Znaky pojmu sú vnútorné (inherentné) a vonkajšie (adherentné). Znakom pojmu treba venovať osobitnú pozornosť, lebo sú dôležité pre tvorenie pomenovaní: často sa práve jednotlivé znaky pojmu využívajú ako základ pre utvorenie termínu; vyjadrujú sa jazykovými prostriedkami. Sú motivačnými znakmi, lebo motivujú výber jazykových prostriedkov pre tvorenie termínu.

Vnútorné (inherentné) znaky sa dajú zistiť pozorovaním na predmetoch. Ide napr. o tvar *(očná guľa)*, zafarbenie *(bielko, červienka)*, veľkosť *(vysoká pec)*, materiál *(rúrková libela, olovnica, dreváky, oceľová tyč)*, umiestnenie *(vonkajšie vinutie, okostica)*.

Vonkajšie (adherentné) znaky sa týkajú účelu a pôvodu. Účelovými znakmi sa rozumie použitie, určenie veci *(rúrkové kliešte* — na ohýbanie rúrok, *písací stroj)*, fungovanie *(vysávač, rozhlas po drôte)*. Znakom pôvodu sa rozumie spôsob výroby *(jodidovaná soľ)*, miesto výskytu *(holub skalný, bauxit, tešinit)*, vynálezca alebo aj bádateľ *(Newtonov zákon, Reynoldsovo číslo, ruža Kupčokova* — pri nových termínoch menej často).

4. *Pojmová štruktúra termínu.*

Pri tvorení nového termínu možno zásadne vziať za motivačný znak ktorýkoľvek znak dostačujúci na odlíšenie pojmu od ostatných pojmov. Treba však dbať predovšetkým na úzus v danej vednej disciplíne: v opisných vedách (botanika, zoológia) prevládajú znaky tvaru, veľkosti, pôvodu, v technických disciplínach sú častejšie znaky účelu a fungovania. Samozrejmou požiadavkou je primeranosť termínu jazykovým prostriedkom daného jazyka: vyjadriť možno iba také znaky, pre ktoré sú v jazyku vhodné pomenovacie prostriedky. Pri snahe o koordináciu českej a slovenskej terminológie treba dbať aj na to, aby sa v termínoch vyjadrovali rovnaké motivačné znaky a podľa možnosti paralelnými jazykovými prostriedkami (napr. čes. *bílko* proti slov. *bielko,* nie *bělima*).

Ak by bolo možné vyjadriť rozličné motivačné znaky, treba zachovať medzi nimi istú hierarchiu. V mnohých odboroch (napr. v anatómii) sa už zásadne nepoužívajú znaky podľa autora (namiesto *Eustachova trubica* sa zavádza *sluchová trubica,* namiesto *Varolov most* iba *most*), v technických odboroch sa aspoň v nových termínoch upúšťa od motivácie menami, lebo to sťažuje identifikáciu termínov.

Zásadne treba v termíne vyjadriť toľko znakov alebo také znaky príslušného pojmu, aby termín bol výstižný, aby sa nemohol zamieňať aspoň v jednom odbore a v susedných odboroch. Netreba vyjadrovať zbytočné, nepotrebné znaky. V názve *transformátor na striedavý prúd* je napr. zbytočné vyjadrovať znak určenia „na striedavý prúd", lebo na iný než striedavý prúd transformátor nie je. V názve *elektrická indukčná pec* je zbytočný znak „elektrická", lebo *indukčná pec* iného druhu nejestvuje.

5. *Definícia.*

Úlohou definície je slovne vyjadriť znaky, ktorými je vymedzený príslušný pojem, ako aj jeho miesto v sústave pojmov. Preto má definícia umožniť identifikáciu termínov a pojmov.

Najprv sa definujú základné pojmy, lebo sa potom výhodne používajú pri definovaní ďalších (podradených) pojmov.

Nesprávne sú definície bludným kruhom, v ktorých sa používa pojem, ktorý treba vlastne vysvetliť; napr.

transformačný agregát — spojenie transformačného transformátora a ortuťového meniča

ortuťový menič — jeden alebo niekoľko meničov spojených do schémy transformačného agregátu

Pri definovaní základných pojmov exaktných vied (napr. *elektromagnetické pole*) nemožno a netreba vždy rešpektovať požiadavku, aby sa používali termíny už prv definované.

Nie je správne definovať tautologicky, totiž používať v definícii pomenovanie toho pojmu, ktorý sa definuje, napr.

vidlica — vidlica spojená s osou

Najvýhodnejšia je tzv. klasická definícia, v ktorej sa uvádza najbližší nadradený rod (genus proximum) a druhový rozdiel (differentia specifica), resp. rozdiely, napr.

tekuté motorové palivo — motorové palivo (rodový pojem), ktoré sa do napájacej sústavy motora dostáva v tekutom stave (druhový znak)

zarážka — brzdový mechanizmus (rodový pojem) umiestnený na koľajnici (druhový znak), určený na zastavenie vlaku (druhový znak) a na jeho udržanie na mieste (druhový znak)

Niekedy sa v definícii ukazuje, že definovaný pojem je pojmom pre časť nejakej veci, a potom sa ukazuje na rozlišovacie znaky tejto časti, napr.

kondenzátor vývevy — časť parnej vývevy, ktorá zabezpečuje kondenzáciu pár pracovnej tekutiny

V definícii sa nemajú uvádzať zbytočné znaky, ktoré nie sú pre identifikáciu termínu s pojmom potrebné.

Definíciu možno doplniť, objasniť výpočtom typických prípadov, vzorcom, prípadne aj nákresom.

VI. Pomenovacie jednotky

1. *Jazyková realizácia pojmovej štruktúry.*

Súhrn obsahových znakov pojmu tvorí pojmovú štruktúru. Pojmová štruktúra sa realizuje v jazyku dvoma spôsobmi: jednak sa k nej prosto priradí nejaká jazyková jednotka — slovo, jednak sa aspoň niektoré znaky pojmovej štruktúry vyjadria jazykovými prostriedkami — slovom, odvodzovacou príponou alebo predponou. V prvom prípade vznikajú termíny nemotivované, v druhom motivované.

2. *Nemotivované termíny.*

Nemotivované termíny tvoria obyčajne menšiu časť danej terminológie. Sú to slová ako *voda, ruka, kosť, stroj, voz, múr, drôt, lano.*

Do skupiny nemotivovaných termínov patria spravidla aj cudzie slová. Slová grécko-latinského pôvodu (napr. *rádius, motor, analýza, geológia, stratosféra*) sa neprekladajú do národného jazyka. Používanie grécko-latinských slov je dôležitým prostriedkom pre internacionalizáciu terminológie. Vo výrobných odboroch sa niekedy používajú domáce ekvivalenty, napr. *rozbor* popri *analýza, dovoz — import, pokus — experiment.* Také dvojice možno využívať štylisticky; prednostne možno domáce ekvivalenty používať v popularizačnej literatúre a v učebniciach.

Cudzie slová prevzaté zo živých jazykov sa ako termíny vo vedeckej literatúre používajú menej často než slová gréckeho alebo latinského pôvodu: rus. *podzol,* poľ. *rendzina,* angl. *bit* (z *binary digit*), franc. *stáž.* Častejšie sú napr. v názvoch strojov, v športovej terminológii alebo v názvoch textilných výrobkov (aj tu sa však často pravopisne prispôsobujú: *kontejner, buldozér, skúter, volejbal, futbal, tenis, hokej; froté, zamat, krepdešín, žoržet*).

Často sa termíny zo živých jazykov prekladajú, kalkujú do našich národných jazykov: *memory — pamäť, breading — plemenitba.* Prekladajú sa aj názvy anatomické, botanické a zoologické, najmä ak niet starších domácich názvov (napr. *Oryzopsis — ryžovka, Ligularia clivorum — jazyčník úbočový, anthelix — protizávit, epithelium — nástelka*).

3. *Termíny motivované obrazne.*

Zo skupiny motivovaných termínov najmenej výrazné sú termíny utvorené obrazne zo základných, neterminologických slov. Základom motivácie môže byť podobnosť tvaru alebo funkcie: *zub* (na píle), *trň* (na obrábacom stroji), *nos* (na lodi), *kôň* (v gymnastike), *baran* (na utĺkanie pilót). Repertoár metaforických názvov sa však ďalej nerozmnožuje. Príležitosť k takýmto spôsobom pomenovania je častá v technickom názvosloví (*jazyk, jazýček, mostík, hlava, hlavica* ap.).

Tento spôsob tvorenia termínov nie je v našich jazykoch produktívny, používa sa pomerne málo (na rozdiel napr. od angličtiny). Preto nie je vhodné kalkovať angl. *barn* ako *vráta,* nem. *Schneck* ako *slimák.* V prvom prípade sa u nás používa

anglický termín *barn*, v druhom prípade je v češ. *šnek*, v slov. *závitovka*.

4. *Termíny tvorené odvodzovaním.*

Výraznejšie sú termíny utvorené odvodzovaním, najmä ak sa nimi označuje účel *(rýpadlo)*, miesto *(cestovinárenň)* a nositeľ vlastnosti *(pozorovateľ, krmivár, varič)*. Výhodou takýchto termínov je nosnosť a operatívnosť (možno od nich ľahko tvoriť ďalšie potrebné odvodeniny), nevýhodou menšia presnosť a jednoznačnosť.

Pri tvorení názvov odvodzovacími príponami treba sa snažiť, aby sa rovnaký motivačný znak vyjadroval podľa možnosti rovnakou príponou: Ak sa látka, materiál vyjadruje príponou *-ivo*, je výhodné utvoriť aj podobu *ostrivo, spojivo* miesto *ostridlo, spojidlo/pojidlo*, najmä ak nejde o veľmi vžité termíny typu *čistidlo, mazadlo, činidlo*. Odvodzovacie prípony možno využiť na diferenciáciu významu. Príponou *-ný* sa veľmi často tvoria prídavné mená akostné, príponou *-ový* prídavné mená vzťahové. Tento jazykový prostriedok sa využíva na diferencovanie napr. v dvojiciach ako *povrchný* (nie dôkladný) — *povrchový* (na povrchu), *prechodný* — *prechodový*. Podobne v slov. *mastný* — *masťový*, v češ. *obecní* — *obecný*.

Pri tvorení termínov sa spravidla využívajú živé, produktívne odvodzovacie prípony. Ojedinele sa využívajú aj vcelku neživé odvodzovacie prípony, napr. *vetr-oň, let-úň*.

5. *Termíny tvorené skladaním.*

Tvorenie názvov skladaním z dvoch (zriedkavejšie z viacerých) kmeňov nie je síce v dnešných našich jazykoch veľmi živé, ale dá sa vhodne využiť v prípade potreby. Bežné sú názvy s druhým kmeňom slovesným *(teplomer, vodovod)*. Častejšie sú iba zložené prídavné mená typu *hospodársko-spoločenský, kultúrno-osvetový*. V niektorých odboroch, napr. v botanike a zoológii, majú zložené pomenovania dlhšiu tradíciu: *dlhoústka — dlouhoretka, ostrochvostka — pilořitka*. Netvoria sa už názvy typu *pôdoznalectvo, koreňokvetka, blahočet, prúdovodič*. Do spisovného vyjadrovania postupne prenikajú hybridné zložené slová, v ktorých obyčajne prvá časť je cudzí prvok, druhá domáce slovo: *fotonásobič, rádiostanica, infrahľad*. Možno ich používať, ak sa od nich dajú odvodzovať ďalšie potrebné slová.

6. *Združené pomenovania.*

Ak sa niektoré znaky pojmovej štruktúry vyjadrujú samostatnými slovami (najčastejšie prídavnými menami alebo podstatnými menami v nepriamych pádoch), vznikajú združené pomenovania. Pre poradie pomenovaní motivačných znakov, t. j. pre poradie prídavných mien a podstatných mien platia isté zásady.

Prídavné mená vyjadrujúce motivačné znaky kladú sa spravidla pred podstatné meno. Iba v názvoch druhov v botanike a zoológii, v názvoch kysličníkov a solí v chémii býva prídavné meno za podstatným menom. V rodových botanických názvoch býva však prídavné meno pred podstatným menom, napr. *zlatý dážď*. Ak je prídavných mien niekoľko, kladú sa postupne od základného podstatného mena doľava tak, ako vyjadrujú nové pribúdajúce motivačné znaky:

elektrónový pár	*dvojité väzby*
voľný elektrónový pár	*kumulované dvojité väzby*

Pre poradie prídavných mien v chemických názvoch platia osobitné pravidlá. V botanických a zoologických názvoch je na 1. mieste za podstatným menom prídavné meno vyjadrujúce druh, na 2. mieste prídavné meno vyjadrujúce formu, poddruh a pod. (napr. *egreš obyčajný, egreš obyčajný mäkkochĺpkavý; krasovlas obyčajný, krasovlas obyčajný pravý*).

Podstatné mená vyjadrujúce motivačné znaky kladú sa vždy za základné podstatné meno. Najbližšie sprava stojí podst. meno (nezhodný prívlastok) v druhom páde, potom podst. mená v ostatných nepriamych (resp. predložkových) pádoch:

uhol priamky	*stred kružnice*
uhol priamky s rovinou	*stred kružnice vpísanej trojuholníku*

rovnica zväzku priamok na spôsob Lamého

Za podstatným menom býva aj zhodný prívlastok (prídavné meno) rozvitý ďalším znakom: *útvar súmerný podľa roviny, útvar rovnoľahlý s určitým útvarom.*

Ak sa niekoľko motivačných znakov vyjadruje prídavnými menami alebo podstatnými menami, treba dodržiavať vopred dohodnuté zásady pre ich poradie.

Napr. v hutníctve, v názvoch materiálu, je vhodné takéto poradie:

účel	fyzikálne chemické a technologické vlastnosti	veľkosť tvar	spôsob výroby a úpravy	materiál
konštrukčná	*nemagnetická*	*kruhová*	*valcovaná*	*oceľová tyč*
podložkový	*nehrdzavejúci*	*obdĺžnikový*	*ťahaný*	*oceľový drôt*

materiál	spôsob výroby a úpravy	veľkosť tvar	fyzikálne chemické a technologické vlastnosti	účel
tyč z legovanej ocele	*valcovaná za tepla*	*kruhového prierezu*		*na výrobu reťazí*
drôt z ušľachtilej ocele	*ťahaný za tepla*	*plochého prierezu*		*na podložky*

Treba však zdôrazniť, že znak vyjadrený podstatným menom v druhom páde musí byť tesne za základným podstatným menom, takže uvedené príklady majú takúto správnu podobu:

tyč kruhového prierezu z legovanej ocele valcovaná za tepla na výrobu reťazí,

drôt plochého prierezu z ušľachtilej ocele ťahaný za tepla na podložky.

V názvoch strojov, kde je dôležitý najmä znak účelu a spôsobu činnosti, je vhodné takéto poradie:

vybavenie dôležitý prvok	spôsob činnosti	pohon	účel	
koľajové	*otočné lopatové*	*elektrické*	*univerzálne*	*rýpadlo*
plávajúce	*sacie*	*parné*	*ťažné*	*rýpadlo*

	účel	pohon	spôsob činnosti	vybavenie dôležitý prvok
rýpadlo	*na prehĺbenie priekop*	*so združeným pohonom*	*ovládané lanom*	*na pásovom podvozku*
lis	*na termosety*	*so samostatným pohonom*		
scraper			*s voľným vyprázdňovaním*	*na polopásovom podvozku*

Dohodnuté pravidlá pre uvedené poradie by potom platili aj v takých názvoch, v ktorých sa znaky vyjadrujú prídavnými i podstatnými menami. Napr. *striekací lis na termosety so samostatným pohonom, lopatkové elektrické tunelové rýpadlo na kolesovom podvozku.*

7. *Dostatočnosť motivačných znakov.*

Ako vidieť z uvedených príkladov, snaha zachytiť čo najviac motivačných znakov vedie k tvoreniu ťažkopádnych názvov. Preto sa odporúča v termínoch vyjadrovať iba tie motivačné znaky, ktoré sú potrebné na jednoznačné určenie pomenúvaného pojmu, resp. na jeho odlíšenie od iných pojmov.

Ani snahu po odlíšení netreba preháňať. Spravidla stačí, ak je termín odlíšený (t. j. jednoznačný) v danom odbore a v susedných, priľahlých odboroch. Nie je teda na prekážku, keď sa rovnakým a prípadne aj rovnako motivovaným názvom (tzv. heteronymia) označujú veci v odľahlých, nesúvisiacich odboroch; napr. *kopytník* = zviera a rastlina, *lyžičník* = nádoba na lyžice a rastlina.

8. *Synonymita termínov.*

Pre mnohé pojmy už jestvujú dve alebo i viac pomenovaní, dva alebo viac názvov. Pre odborné vyjadrovanie nie je takáto pestrosť výhodná, preto treba pri normalizácii terminológie robiť istý výber a dávať prednosť jednému z jestvujúcich synonymných (rovnoznačných) názvov.

Prednosť treba dávať predovšetkým takému termínu, ktorý vyjadruje názornejší alebo vecne správnejší motivačný znak. Z dvojice *uhlový kmitočet — kruhový kmitočet, uhlová frekvencia — kruhová frekvencia* lepšie vyhovujú názvy s motivačným znakom „uhol", preto treba odporúčať názvy *uhlový kmitočet, uhlová frekvencia.* Podobne v dvojici *suchá destilácia — rozkladná destilácia* vecne správnejší je názov *rozkladná destilácia.*

Pri rozhodovaní o výbere z takýchto dvojíc treba však brať do úvahy zaužívanosť (resp. možnosť novej úpravy) daného názvu a najmä súvislosť s terminológiou iných národov. Hoci je napr. názov *doba polovičného rozpadu* motivačne správnejší ako *polčas rozpadu,* predsa sa drží názov *polčas rozpadu* vplyvom anglických a ruských názvov.

Ako synonymné názvy často jestvujú popri sebe názvy domáce a cudzie. Nebolo by správne dávať z nich prednosť iba

názvom domácim. Výber závisí od stupňa ustálenosti (napr. častejší je názov *dostredivá sila* proti *centripetálna sila*, ale *ideálny plyn* proti *dokonalý plyn*), od možnosti tvoriť ďalšie odvodeniny (*impedancia — zdanlivý odpor, impedančný mikroskop — drobnohľad, mikroskopovať*), od stupňa živosti domáceho tvorenia (*morfológia — tvaroslovie* v biologických disciplínach, ale *tvaroslovie — morfológia* v jazykovede).

Nevhodný je taký postup, pri ktorom sa chce významove odlíšiť internacionálny člen synonymnej dvojice od domáceho člena (napr. v jazykovede *subjekt — podmet*). Internacionálne a domáce termíny možno využiť štylisticky.

Ak jestvujú synonymá spisovné a nespisovné, treba dať prednosť spisovnej podobe: *rozvod — šrank, hrtan — gágor.*

VII. Základná literatúra

B. Havránek, *Terminologie, Studie o spisovném jazyce*, ČSAV, Praha 1963, 81—84; predtým OSNND VI/1, Praha 1943, 1074—1078;

J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie*, SAV, Bratislava 1956;

D. S. Lotte, *Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii*, Moskva 1961; základné časti v českom preklade v ČSTČ, ročník I a II (1962—1963);

K. Sochor, *Příručka o českém odborném názvosloví*, ČSAV, Praha 1955.

Články a štúdie v Československom terminologickom časopise (vydáva VSAV, Bratislava), ročník I, 1962, ročník II, 1963; v Slovenskom odbornom názvosloví (vydávalo VSAV, Bratislava), ročník I—IX, 1953—1961.

KE ZPRACOVÁNÍ LÉKAŘSKÉ TERMINOLOGIE VE VELKÉM RUSKO-ČESKÉM SLOVNÍKU

Libuše Blatná

V roce 1963 vyšel pátý a poslední[1] díl Velkého rusko-českého slovníku, jenž uzavřel dvanáctiletou práci autorského

[1] První díl (1952) byl vydán Slovanským ústavem a jeho slovníkovou komisí za spolupráce Československo-sovětského semináře Karlovy univer-

kolektivu na jednom z největších rusko-jinojazyčných slovníků po roce 1945. Jak vyplývá z názvu, je to dvojjazyčný překladový slovník obecného charakteru. Cíle, jež si staví autorský kolektiv v úvodu k prvnímu dílu, jsou vysoké: „Slovník je určen pro překladatele, odborníky, učitele, studenty a nejširší okruh čtenářů ruské a sovětské literatury." Základ slovníku tvoří slovní zásoba obsažená ve slovníku D. N. Ušakova (vyšel v letech 1935—1940 a má čtyři díly), rozpracovaná a obohacená slovy zaznamenanými v novějších slovnících (např. Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka — dosud neukončený. Vyšlo prozatím 14 svazků, písmena A—S) nebo získanými rozsáhlou excerpcí autorského kolektivu (díla krásné literatury, slovníky z různých oblastí vědy, techniky a umění, periodický tisk). V úvodu k prvnímu dílu se také dovídáme, že speciální odborná terminologie zde není obsažena vyčerpávajícím způsobem. Její výběr a relativní úplnost (daná účelem a určením slovníku) se řídila určitým klíčem: „do slovníku byla pojata terminologie obecnější platnosti, s níž se setkáváme v pomůckách středoškolských, dílech populárně vědeckých a ústředním tisku". Autoři počítali s existencí samostatných slovníků jednotlivých vědních oborů — tedy i s existencí překladového rusko-českého slovníku terminologie lékařské.

Tento předpoklad, který se stal již v roce 1948 jakýmsi kritériem pro stanovení rozsahu a obsahu excerpované lékařské terminologie, čeká dodnes na svou realizaci. Slováci nás v tomto smyslu nejen předešli, ale své prvenství si doposud také uhájili. Srovnáme-li jejich slovníkové práce z oblasti lékařské terminologie[2] s našimi,[3] pochopíme, proč tento příspěvek věnuje pozornost Velkému rusko-českému slovníku právě z hlediska zpracování lékařské terminologie. Zdá se to paradoxní, ale Velký rusko-český slovník je doposud „jediným sa-

---

sity v Praze. Druhý díl (1953), třetí díl (1956), čtvrtý díl (1959) a pátý díl (1963), jejichž autorský kolektiv byl přičleněn k lexikografickému odd. Československo-sovětského institutu, vydala Československá akademie věd.

[2] L. Dubay, *Malý rusko-slovenský lekársky slovník*, Bratislava 1952 — asi 5000 hesel a podhesel; T. Haburčák, *Rusko-slovenský lekársky slovník*, Martin 1955 — asi 6000 hesel a podhesel; *Veľký rusko-slovenský lekársky slovník*, Bratislava 1959 — asi 60 000 hesel a podhesel.

[3] *Rusko-český slovníček pro mediky I*, Praha 1953 — asi 5000 hesel a podhesel; *Rusko-český lékařský slovník u Ruské textové cvičebnice*, Praha 1959 — asi 12 000 hesel a podhesel.

mostatně vydaným rusko-českým slovníkem lékařské terminologie".

Základem naší práce jsou excerpta lékařské terminologie z Velkého rusko-českého slovníku, výsledkem pak jejich posouzení z hlediska: 1. rozsahu (tj. kvantity), 2. obsahu (tj. postižení věcné stránky terminologického minima pod zorným úhlem základních pojmů jednotlivých disciplin mediciny), 3. zařazení do jednotlivých disciplin mediciny, 4. věcné správnosti, 5. jazykové správnosti.

1. V pěti dílech Velkého rusko-českého slovníku je obsaženo asi 5000 hesel a podhesel[4] lékařské terminologie v nejužším slova smyslu. Do pojmu „lékařská terminologie" byla při excerpci zahrnuta slova a slovní spojení označená ve slovníku zkratkami: ANAT — anatomie; MED — termíny všech klinických oborů, lékárnictví a organizace zdravotnictví; BIOL — termíny čistě biologické (s vyloučením pojmů z oblasti botaniky a zoologie, které mají ve slovníku své vlastní označení); FYZIOL — termíny fyziologické. Pojmy biologické a fyziologické byly zahrnuty proto, že je nelze bez porušení celistvosti lékařské terminologie pominout. Pojmy chemické a fyzikální jsou obsaženy v excerpcích minimálně. Byly excerpovány jen v tom případě, měly-li u sebe současně zkratku MED, resp. jejich medicinský význam převažoval. Vzhledem k celkovému počtu hesel a podhesel ve Velkém rusko-českém slovníku (200 000) tvoří tedy lékařská terminologie mizivé minimum (1 : 50), a přesto dosahuje v rámci svého určení relativně maximální úplnosti, zejména přihlédneme-li k pojmům, jež jsou „odbornými lékařskými" až na druhém místě a ve slovníku jsou proto zařazeny k obecné slovní zásobě, k slovům v nejširším smyslu obecným. (Např. *akušer, akušerskij, akušerstvo, akušerstvovat', ambulatorija, ambulantnyj, ambulatornyj, bedro, beremennost', besplodije, bint, blizorukost', bessonica, boleznennost', boleznennyj, bolezn', bol', bol'nica, uglekislyje vanny, lekarstvennoje veščestvo, vizit, vozvrat bolezni, želudok, kareta skoroj pomošči, grudnoj kašel', koleno, kompress, korevoj, kor', krovotečenije, ladon', ladonnyj, lekarstvo, lečebnica, lečenije, medicinskij osmotr, medicinskij punkt, medicinskaja sestra, melancholija, mozgovoj udar, jazva, kost', temennoj, rezec, terapevt, terjat' soznanije, tečenije krovi, tečenije bolezni, učastkovyj vrač, išiatičeskij, chirurg, chirur-*

[4] Čísla, jimiž operuji jen pro názornost, je třeba chápat s korekcí ± 10 %.

gičeskij, chirurgija, cholerik, čeljust', čerep, ščitovidnaja železa, epidemija atd.) Uvedený výčet slov není vyčerpávající, a přesto excerpta dokazují, že oblast lékařské terminologie tohoto „obecného charakteru" tvoří nejméně 50 % oblasti označené zkratkami ANAT, MED, BIOL, FYZIOL. Výslednou sumou by tedy bylo 7500—8000 hesel a podhesel, což odpovídá již přechodu mezi malým a středním slovníkem a z hlediska rozsahu terminologie by mohlo obsáhnout základní minimum čistě lékařské terminologie v rámci slovníku spisovného jazyka.

2. Co se týká obsahového, věcného hlediska lékařské terminologie, snažili se autoři vybrat a stanovit nejzákladnější pojmy této vědní discipliny. Ve velké většině registrované terminologie vedli správně a výstižně hranici mezi termínem a obecnými pojmy spisovného jazyka z hlediska určení a charakteru slovníku. Slovo „termín" nemůže mít sice několik různých aspektů na rozsah a obsah svého pojmu, nutně se však jeho rozsah a obsah mění, zužuje a rozšiřuje, jsme-li postaveni před problém zařadit pojem do kategorie termínu ve slovníku odborném nebo ve slovníku spisovného jazyka. Mohou se vyskytnout i případy sporné, o tom není pochyb. Přesto však uvádíme několik pojmů, u nichž existuje opodstatnění pro jejich zařazení do kategorie termínu. (Např.: *psichoz, psichogigijena, psichopat, organy čuvstv, nervnoje volokno, nervnyj put', nervnyj uzel, anatom, anatomija, anatomičeskij, venečnyj šov, bacilonositel', volosjanoj pokrov, kistevoj sustav,* celé heslo *kost', krovjanyje šariki, legočnaja arterija, legočnyj krug krovoobraščenija, legočnoje dychanije, letargičeskij, letargija, loktevoje sočlenenije, loktevoj nerv, man'jak, mokrota, sacharnoje močeiznurenije, močeotdelitel'nyj, fiziologičeskij rastvor, chirurgičeskaja sestra, vosstanovitel'naja chirurgija, trepanacija čerepa, ščitovidnyj chrjašč, rubcevanije jazvy* atd.) Ani tento výčet není a nechce být vyčerpávající. Má sloužit jen větší plastičnosti představy o zpracování lékařské terminologie v uvedeném slovníku.

Mnohá hesla i podhesla však vyvolávají dojem, že jejich výběr při excerpční práci byl nesystematický, někdy až náhodný. V některých případech se termín odklání od vytčeného úkolu (zachycení odborné terminologie obecnější platnosti) natolik, že ztrácí opodstatnění svého zařazení do slovníku (např. termíny „tazovaja počka" — metanefros nebo „tuloviščnaja počka" — mesonefros, týkající se vývojového stadia ledviny, je možno označit za pojmy v nejvyšším slova smyslu speciální).

3. Ve způsobu označování vědního oboru se vyskytují v podstatě dva typy, z nichž druhý má dvě variety: 1) označení každého termínu, ať už je heslem či podheslem, 2) označení jen u hesla, které a) se vztahuje jen k danému vědnímu oboru *(bubonnyj*, MED: *bubonnaja čuma)*, b) vyskytuje se jak v oblasti obecných pojmů, tak také v různých vědních disciplinách — zkratka je tedy daleko od výchozího hesla a je oddělena buď tečkou • *(razmnožat'sja* ..... • BIOL: *razmnožat'sja delenijem, razmnožat'sja polovym putęm, razmnožat'sja bespolym putem)* nebo pouze středníkem ; *(sleznyj* .....; ANAT: *sleznyje železy, sleznyj mešok, sleznaja kost')*. Zkratka se zde vztahuje na všechna následující podhesla až po další zkratku. Za nejjednodušší pro práci, ovšem těžkopádný pro vlastní slovník, považuji způsob první. Přesto i zde se vyskytlo mnoho nepřesností v určení vědního oboru. (Např.: *zračok* — MED **(anat)**;[5] *sljunootdelenije* — MED **(fyziol)**; *rasširitel' (sval)* — MED **(anat)**; *sokootdelenije* — BIOL **(fyziol)**; *vivisekcija* — ANAT **(med)**; *prognatizm* — ANAT **(med)**; *anal'nyj* — MED **(anat)**; *linza* — ANAT **(fyz)** atd.) Obě variety druhého způsobu jsou v podstatě totožné a velmi přehledné. Jen je nutno pečlivě eliminovat a samostatně označit zkratkou (za podheslem) termín, který se vymyká určení vědní discipliny u základního hesla. (Např.: *želčnyj* — ANAT, *ž. puzyr', ž. kamen', ž. protok* // **ž. kamen'** = **med**;[6] *nerv* — *ANAT, bluždajuščij n., vospalenije nervov* // **vospalenije nervov** = **med**; *zobnyj* — MED, *z. železa, z. bolezn'* // **z. železa** = **anat**; *ušnoj* — ANAT, *u. rakovina, u. pereponka, u. bol', u. zerkalo, u. sera, u. vrač* // **u. bol', u. zerkalo, u. vrač** = **med** atd.) Určitá nejednotnost v označování vědní discipliny se vyskytla i u jednotlivých hesel, odvozených od jednoho kořene (např. z pojmů *anatom, anatomirovanije, anatomirovat', anatomičeski, anatomija* by podle slovníku pojmy *anatomirovat', anatomirovanije, anatomičeski* byly termíny lékařské a pojmy *anatom, anatomija* — slova

---

[5] Polotučné písmo označuje

a) správné zařazení do vědní discipliny (*zračok* — MED = označení ve slovníku, (anat) = správný obor);

b) správný ekvivalent (*tazovaja kost'* — *kost pánevní n. kýčelní* = = ekvivalenty, které uvádí slovník // *kost pánevní* = správný ekvivalent;

c) správný tvar (*citológ* — uvádí slovník // *citólog* — správně).

[6] Viz pozn. 5, bod a).

spisovného jazyka obecného charakteru). Někdy se u takových pojmů vyskytují zkratky dvou oborů. (Např.: *logopat* — MED je tedy podle slovníku pojem medicinský, ale *logopatičeskij* a *logopatija* — SPEC patří do oblasti, jejíž hranice jsou nesnadno stanovitelné). Je možno setkat se i s případem, kdy je slovní spojení zařazeno jednou tak, po druhé onak. (Např.: *zriteľnyj purpur* — SPEC X ANAT; *ekzogennyje železy* — FYZIOL X ANAT; *limfatičeskij sosud* — ANAT X MED atd.)

Zařazování pojmů k terminologii určitého vědního oboru zdá se být nedůsledné a nedomyšlené, což je ovšem ovlivněno několika faktory, z nichž uvádíme aspoň dva, jež je možno považovat za nejdůležitější. Za prvé je to v mnoha případech nesnadno stanovitelná hranice styčných oblastí mezi blízkými obory (anatomie — fyziologie, anatomie — histologie, biologie — histologie atd.), za druhé je tato nejednotnost podmíněna tím, že na tak rozsáhlém slovníku pracuje mnoho lidí už při samé excerpci a pak další skupina jiných lidí při jeho konečné úpravě, kteří tuto stránku nehodnotí a tudíž také nesjednocují.

4. Věcná nesprávnost českého ekvivalentu není sice příliš častým jevem, přesto se však vyskytuje, a to nejčastěji u slovních spojení čistě ruského původu. (Např.: *tazovaja kost'*[7] — *kost pánevní n. kyčelní* // **kost pánevní**;[8] *stvorčatyj klapan* — *dvoukřídlá chlopeň* // **cípatá chlopeň**; *lokot'* — *loket, předloktí* // **loket**; *lobnaja pazucha* — *dutina lebeční* // **dutina čelní**; *konyčnyj mozg* — *přední mozek* // **druhotný přední mozek, koncový mozek, telencefalon**; *ladonnyj muskul* — *dlaňový sval, musculus palmaris brevis* // **dlaňový sval, musculus palmaris**; *gubnaja železa* — *žlázka slinná, glandula labialis* // **glandula labialis** *arterialnyj stvol* — *tepnový násadec, aorta ascendens* // *arteriální kmen; aleveol* — *alveolus, důseň* // *alveola* — *alveolus, lůžko zubní; vyvodnoj kanal* — *pochva* // *vývod; močeispuskateľnyj kanal* — *močovod, močová trubice* // *močová trubice; polokružnyje kanaly* — *labyrint* // *polokruhové kanály* atd. Snad by bylo účelné zmínit se o tom, že mnohé termíny mají v češtině několik možných a používaných ekvivalentů,[9] které slovník nevyčerpává. Často je uve-

---

[7] Odlišné začáteční písmeno ruského slovního spojení označuje heslo, pod nímž je nesprávný termín ve slovníku zařazen.

[8] Viz pozn. 5, bod b).

[9] Viz Linc — Fleischmann, *Anatomické názvosloví*, Praha 1959/60.

den jen ekvivalent jeden, který při nejednotnosti a nesystematičnosti české terminologie může být běžný v jednom oboru a neznámý v jiném oboru. (např. *šeječnyj kanal — kanál krčku děložního* (běžnější v anatomii), *kanál hrdla děložního* (běžnější v gynekologii), *kanál hrdelní).*

U několika málo hesel se vyskytl nesprávný ruský termín, který se v anatomii buď vůbec nevyskytuje,[10] nebo má poněkud jiný tvar. (Např.: *zadnij pojas*[11] — *pánevní pásmo* // **v anatomii se nevyskytuje (snad u zvířat); mežglazničnaja** *peregorodka — přička, přehrádka očnicová* // **v anatomii se nevyskytuje, snad:** *glazničnaja peregorodka — septum orbitale;* **mozgovaja** *peregorodka — mozková přepážka* // **v anatomii se nevyskytuje** atd.)

Jen ve výjimečných případech se setkáváme s ekvivalentem latinským a to tenkrát, kdy český ekvivalent buď vůbec neexistuje, nebo má poněkud odchylný význam. Tato tendence je však v mnoha případech na ujmu věci hlavně pro odborníky, jimž mnohdy český termín nic neříká (např. *límečkový epitel*). Nemají-li k disposici kontext, který by zpřesnil oblast platnosti termínu, je jim jeho význam nejasný. Latinský ekvivalent by měl být uváděn také (a hlavně) tam, kde termín překračuje hranici vytčenou v úvodu slovníku (obsáhnout terminologii obecnější platnosti), např. *vlastní definitivní ledvina = metanefros.*

5. Jazyková správnost ruského ekvivalentu je téměř bez kazu. Jen v několika ojedinělých případech došlo k nedopatření, které se týká převážně přízvuku a použití tzv. „obráceného e". (Např. *otolaringológ // otolaringólog;*[12] *citomorfológ // citomorfólog; citológ // citólog; zadneprechódnyj — zadneprochodnój; mežrëber'je; // mežrebér'je;* **o**bezbolivanije rodóv // *obezbolivanije rodov; okolorótovyj // okolorotovój; mielocit // mijelocit; pielit // pijelit; piemija // pijemija.* Z jiných chyb uvádím např. *al'veol, -a, m. // al'veola,* **-y, f.; k***ost' končikovaja // kost' kopčikovaja;* **o***koloplodnaja voda // okoloplod-*

---

[10] Hodnocení pojmů ruské lékařské terminologie se opírá o díla: N. K. Lysenko — V. M. Buškovič — M. G. Prives, *Učebnik normal'noj anatomii čeloveka,* Medgiz 1958; B. V. Ognev — V. Ch. Frauči, *Topografičeskaja i kliničeskaja anatomija,* Medgiz 1960; V. N. Tonkov, *Učebnik normal'noj anatomii čeloveka,* Gos. izd. med. lit., Leningrad 1962; R. D. Sinel'nikov, *Atlas anatomii čeloveka,* Moskva 1963.

[11] Viz pozn. 7.

[12] Viz pozn. 5, bod c).

nyje vody, jen pl.; *sil'vijevyj* // **sil'vijev**; *fototerapičeskij* // *fototera***pev***tičeskij*.)

Z hlediska češtiny jde hlavně o nesprávné tvoření slov, podmíněné často otrockým překladem z ruštiny nebo naopak snahou vyhnout se doslovnému překladu. (Např.: osrdec // **osrdečník**; mozková vrstva // **dřeňová vrstva**; sympotomokomplex // **komplex symptomů**; infekce toxickými látkami // **toxoinfekce** atd.) Jelikož jazyková správnost ekvivalentu, týkající se oblasti tvoření slov, často úzce souvisí s věcnou správností termínu, nelze zde vést přísnou hranici. Všechny podobné případy jsou proto zahrnuty pod bodem 4.

Závěrem je možno říci, že Velký rusko-český slovník uspokojil představy, požadavky a očekávání, kladené na něj z hlediska lékařské terminologie. Pokud se týká pěti vytyčených aspektů, setkali jsme se s nedostatky pod bodem 2, 3, 4 a 5. Z hlediska určení slovníku by nedostatky bodu 2 nebyly tak bolestné, pokud by existoval překladový rusko-český slovník lékařské terminologie. Nedostatky bodu 3 mají při praktickém použití rozhodující význam jen v těch případech, kdy tentýž termín má v různých vědních disciplinách různý český ekvivalent. Pokud se týká nedostatků bodu 4, jsou pro odborníka ztížením práce a u laika příčinou věcných omylů v různých překladech. Tyto nedostatky jsou a zůstanou citelnými i v tom případě, jestliže šestý, tj. dodatkový díl obsáhne opravy všech chyb (nedá se totiž předpokládat, že všichni majitelé slovníku si přenesou opravu do hesel jednotlivých dílů).

Vydání samostatného rusko-českého slovníku lékařské terminologie však i nadále naléhavě volá po svém uskutečnění, při němž je třeba: 1. opírat se o rozsáhlé a dlouholeté zkušenosti naší slovníkové praxe, 2. překonat současný stav čistě statického pohledu na odborné překladové slovníky (jako na komplex termínů v nejužším slova smyslu, jimiž se v mnoha případech rozumí jen výčet substantiv a adjektiv), 3. zachytit dynamiku vzájemných vztahů všech složek lékařské terminologie, což ovšem vyžaduje, aby do slovníku byly v maximálním rozsahu pojaty a) vazby slovesné, b) vazby předložkové, c) vazby přívlastkové (hlavně ty, kde se kontextový ekvivalent adjektiva odklání od ekvivalentu překladového, např.: *silné krvácení — sil'noje krovotečenije,* **ale** *silný štěp — massivnyj transplantat, silný sval — moščnyj muskul),* d) ustálená a frazeologická spojení termínů — byť i často obecného charakteru, neboť je nutno si již jednou uvědomit, že jazyk odborných statí je jazyk živý.

K NIEKTORÝM POMENOVANIAM Z DOMÁCEHO TKÁČSTVA

Ján Mihál

V tomto príspevku ide hlavne o pomenovania, ktoré sa používajú, resp. používali v domácom tkáčstve, a to jednak o pomenovania niektorých tkáčskych nástrojov a jednak daktorých tkáčskych výrobkov, bližšie tkanín.

O ľudových pomenovaniach z tejto činnosti nášho ľudu písala už Želmíra Tarcalová.[1] Na túto prácu som napísal niekoľko kritických slov. Ale ani Tarcalová ani ja nepodávame postup práce, ako sa dostanú napradené nite z vretena až na návoj krosien, čo je pre porozumenie pomenovaní, s ktorými sa budeme zaoberať, nevyhnutne potrebné. Preto opíšeme najprv postup domáckeho pradenia a tkania.

Z kúdele upradená niť sa nakrúca na vreteno, zaťažené zo začiatku, kým trocha neoťažie nakrútenými niťami, kotúľkou, obrtlíkom alebo sporíkom, aby sa lepšie vrtelo. Z vretena sa namotávajú nite na motovidlo, kde sa utvorí z nití pradeno, ktoré sa skladá z pásem (každé pásmo má 60 nití čiže 20 tiselníc, teda jedna tiselnica = 3 nite). Nite z pradena sa zosúkajú pomocou kozy čiže navíjačiek a kolovratu na fajfy čiže cievy; plné fajfy sa nastýkajú na drôty tzv. špuliera, potom sa nite z fajf pretiahnu cez dierky spravy podobnej piestu a snujú sa na sniciach alebo na snovadlách do osnovy, ktorá sa navíja ďalej na návoj krosien; nato sa nite pretiahnu cez nitelnice a cez brdo a uväzujú sa triesmami na úrezky pripevnené na návojčeku a osnova sa môže zatkávať. Medzi návojom a nitelnicami vkladajú sa do zivy osnovy ciepky čiže tľapkavé paličky, ostrúhané z mäkkého dreva. Brdo sa vkladá do bidiel (plurale tantum, *bidlá*). Do osnovy zatkávané nite tvoria útok, ktorý môže byť z konopných, ľanových alebo pamukových nití. Nite útka sa zatkávajú tak, že sa buď priamo z pradena, buď z ciev nasúkajú na cievočky; cievočka sa vloží na tenkej paličke vystrúhanej z tvrdého dreva do člnka, ktorý sa zivou osnovy pred brdom pohybuje (behá) z jednej strany na druhú; útok sa ubíja bidlami, vlastne brdom. Zivy v osnove sa robia pomocou nitelníc a podnoží.

Teraz sa pokúsime vysvetliť pôvod použitých, ale nie dosť priezračných pomenovaní. Pôvod slov *kúdeľ* alebo *kúdeľa, vre-*

---

[1] Ž. Tarcalová, *Ľudová terminológia pri spracovaní ľanu a konopí*, SON 9, 1961, 3–11.

teno, motovidlo, pradeno, pásmo, krosná vysvetľuje v patričných heslách V. Machek.[2] Slovník slovenského jazyka[3] (v ďalšom SSJ) v hesle *kúdeľ* uvádza tieto významy: 1. výčesky ľanu a konopí, 2. nár. praslica. Uvedieme ešte 3. význam: nár. zrebe, t. j. hrubé konopné alebo ľanové, zvyčajne drevnaté vlákna, odpadky ľanových alebo konopných vláken po vyčesaní vytrepaných konopí a ľanu, ktoré upotrebúvajú rušňovodiči alebo strojníci vôbec na čistenie stroja. Ako vidíme, pomenovanie *kúdeľ(a)* má v niektorých krajoch na Slovensku i tri významy. Zrebe sa zriedka pradú alebo sa vôbec nepradú. Hovorí sa „zrebné plátno", ale to je plátno z hrubo napradených konopných nití, a to tak v osnove ako v útku.

Pomenovanie *kotúľka* má v slovenčine dva významy: značí po 1. toľko, čo špúľka, po 2. vec, ktorú si pradúce ženy nastokujú na vreteno, keď začínajú priasť nové vreteno. Slovo *kotúľka* je postverbálnym substantívom ku slovesu *kotúľať*, ktoré je faktitívom. Slovo *obrtlík* vzniklo z pomenovania *obvrtlík* a súvisí so slovesom *vrtieť*. Napokon pomenovanie *sporík* súvisí so slovesom *sporiť, prispárať*, lebo pomocou sporíka sa priadkam rýchlejšie a sporšie priadlo. Za odborné pomenovanie závaží na vreteno priadky sa všetky tri pomenovania rovnako dobre hodia, z nich pomenovanie sporík má iba jedinú funkciu, ostatné dve majú po dve funkcie.

O pomenovaní *koza*, resp. *kozička*. Kálal[4] o hesle *koza* pod 2) podáva takýto výklad: „svíjačka na vyvařené přadeno (lipt. K. VIII.)". J Stanislav[5] toto slovo v Liptove nezachytil. Ja som uviedol slovo *koza* v SMS XIX, 344 v troch významoch. SSJ v hesle *koza* pod 2. udáva: drevený stojan na štyroch vysokých nohách, používaný pri stavbe, lešenia, alebo podstavec s prečnievajúcimi šikmými nohami na pílenie dreva. I v srbch. jazyku má slovo *koze* (pl. od *koza)* význam lešenia. Podstatnou časťou veci pomenovanej *koza* je drevený stĺpik vsadený do nôh, t. j. dvoch bukových alebo dubových štvorhranných driev začapovaných v pravom uhle. V stĺpiku je vsadený železný kolík, na ktorý sa nastoknú dve laty začapované do seba v pravom uhle; na koncoch lát sú dierky pre ‚panáky', t. j. paličky, za ktoré sa založí pradeno. Kozička je to isté zariadenie

---

[2] V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957.

[3] *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, II, 1960, III, 1963.

[4] M. Kálal, *Slovenský slovník*, Banská Bystrica 1924.

[5] J. Stanislav, *Liptovské nárečia*, Martin 1932.

s kratšími latami (ramenami) na tom istom stĺpiku, s tými istými panákmi. Pomocou kozičky sa súkajú pamukové nite z pradienka na fajfy alebo len na cievočky, lebo tie sú oveľa menších rozmerov ako ľanové alebo konopné pradená. Slovo *koza* je všeslovanské, jeho pôvodom sa zaoberajú všetky slovanské etymologické slovníky. Naše pomenovanie *koza* vo význame *navíjačky* súvisí s 2. pomenovaním *koza,* čo udáva aj SSJ. V iných slovanských jazykoch sa pomenovanie *koza* vo význame navíjačky nevyskytuje. Ľudové pomenovanie *koza* vo význame navíjačky nie je vhodné ako odborný termín, lebo jednak je funkčne preťažené a jednak je v zmysle navíjačky okrajové.

Pomenovanie *snice* vo význame snovadlá. Slovo *snice* je, pravda, nárečové, ale uvádza ho vo význame snovadlá jednak Ľumila Reichlová-Kucháriková[6] a jednak i Ž. Tarcalová. Slovo *snice* (pomn.) má v slov. dva významy: 1. snice na voze, t. j. ramená, na ktoré sa pripína oje, 2. snice vo význame snovadlá. Slovo *snice* v 1. význame je zastúpené u všetkých západných Slovanov a všeobecne sa odvodzuje od stsl. tvaru *ojesьnica.* Tak súdia zhodne Vasmer[7] i Machek. Ale snice v 2. význame ťažko dávať do súvislosti s ojom, lebo sémanticky to nejde. Musíme vychádzať zo slovesa *snovať, snuť,* stsl. *snuti, snuj* i *snov* , ktorého koreň *sneu-* i *snei-* je zastúpený vo všetkých ide. jazykoch, a to s *i* bez *s:* lat., gr. *neo* pradiem, nem. *nähen* šiť, got. *sniwan, sniumjan* náhliť sa, lot. *snaujis* slučka. Teda základom nášho slova *snice* (snovadlá, snuvadlá) je koreň *snei-* v oslabenom stupni, takže *sni-* plus prípona *-ca/-ce* dalo *snice.* Slovo *snice* vo význame snovadlá nevyskytuje sa okrem slovenčiny ani v jednom slovanskom jazyku. Brückner[8] pri hesle *šnica* odkazuje na sloveso *snuć* = snovať. Machek neudáva druhý význam slova *snice.* Porovnaj u Pokorného[9] heslo *sneu-, snei-.* Pomenovanie *snice* vo význame snovadlá sa ako termín neujalo, vytislo ho motivovanejšie a priezračnejšie pomenovanie — *snovadlá.*

Ciepky (sg. *ciepka*). Na krosná navité nite (osnova) medzi

---

[6] Ľ. Reichlová-Kucháriková, *Náuka o odevných látkach II,* Martin 1946.

[7] M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch,* Heidelberg 1953–1957.

[8] A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego,* Warszawa 1957.

[9] J. Pokorný, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern.*

návojom a nitelnicami sa rozdvoja zivou a do nej, t. j. medzi osnovu, sa vložia dve tľapkavé paličky ostrúhané z mäkkého dreva, tzv. *ciepky*. Slovo *ciepky* sa v sg. takmer ani nepoužíva. Najnovšie slovníky slovenského jazyka (Tvrdého, Jánošíkov—Jónov a SSJ) slovo *ciepky* neuvádzajú, iba Kálalov Slovenský slovník ho uvádza v Dodatku, kde odkazuje čitateľa na heslo *krosná*, v ktorom sa pomenovanie *ciepky* skutočne nachádza, ale bez českého ekvivalentu. V SSJ pomenovanie ciepky malo byť. V srbch. jazyku žije pomenovanie *cepka (cijepka)* vo význame polienko, štiepka, lebo srbch. *cepati (cijepati)* zodpovedá naše *štiepať*. (Pozri SR XXV, str. 92.) Ide. koreň našich slov (pozri u Pokorného) bol buď *skoip-*, buď *skeip-*, buď *skep-*. Toto tvrdím napriek Uhlárovej výhrade, že vraj slovo *ciepka* netreba spájať etymologicky so slovesom *ciepkať* alebo naopak.[10] Odkazujem čitateľov na Machka a Brücknera. Naše najnovšie slovníky uvádzajú len sloveso *ciepkať* v zmysle pomaly starecky chodiť, ťupkať, badkať. Machek nepodáva etymológiu slov *ciepka, ciepky, ciepkať*. Keď je podľa Machka slovo *cep* postverbálne k *cěpiti*, tak i *štep* je postverbálne k *štepiť* a *ciepka (ciepky)* je postverbálne k *ciepať* čiže *štiepať* a srbch. *cepka (cijepka)* je postverbálne k *cepati (cijepati)*.

---

[10] Pozri V. Uhlár, *K niektorým otázkam slovenskej textilnej terminológie*, ČSTČ 1, 1962, 50.

K ŠTYLISTICKÝM TERMÍNOM *HOVORENÝ/ÚSTNY — PÍSANÝ/PÍSOMNÝ*

Štefan Peciar

V súvislosti s funkciami spisovného jazyka, najmä moderných spisovných jazykov, rozlišujú sa bežne dve formy čiže podoby spisovného jazyka: *hovorená čiže ústna podoba* a *písaná (alebo tlačená) podoba.* Paralelne sa používajú termíny *ústne jazykové prejavy* a *písané (tlačené) jazykové prejavy.* Uvedené termíny naznačujú, aká je forma jazykového styku: či sa jazykový styk uskutočňuje priamo hovorením (rečou) alebo nepriamo pomocou písma (tlače).

Chceme si bližšie povšimnúť tieto dvojice termínov z hľadiska ich vhodnosti. Sú to termíny opisné (nie značkové) a motivované. Takýchto termínov je v rozličných terminologických sústavách väčšina. Pre spomenuté vlastnosti možno teda i termíny *hovorená (ústna) — písaná (tlačená) forma (spisovného) jazyka, hovorený (ústny) — písaný (tlačený) jazykový prejav* pokladať za vyhovujúce.

Avšak termín je vždy pomenovaním nejakého pojmu, ktorý je súčasťou istej pojmovej sústavy. Preto základnou vlastnosťou termínu je jeho jednoznačnosť. Stupeň jednoznačnosti nie je však pri všetkých termínoch rovnaký. Je daný vzťahom toho-ktorého termínu k iným termínom príslušnej terminologickej sústavy, najmä k termínom označujúcim blízke pojmy. Platí to aj o uvedených jazykovedných termínoch.

Povšimnime si, že v oboch dvojiciach spomenutých jazykovedných termínov určujúci (rozlišujúci) výraz má synonymum. Na jednej strane sú synonymné výrazy *hovorený — ústny,* na druhej strane výrazy *písaný — tlačený.* Iste je na mieste otázka, ktoré z týchto synonymných výrazov sú z terminologického hľadiska vhodnejšie.

Najmenej vhodný sa nám zdá výraz *hovorený,* a to tak v termíne *hovorená forma (spisovného) jazyka,* ako i v termíne *hovorený jazykový prejav.* V oboch prípadoch jestvuje totiž nebezpečenstvo zámeny, resp. nerozlišovania *hovorený* a *hovorový.* Výraz *hovorový* sa používa napríklad v termínoch *hovorový štýl, hovorový jazykový prejav, hovorový jazykový*

prostriedok. Je zrejmé, že výrazy *hovorený* a *hovorový* vyjadrujú celkom odlišné pojmové obsahy a že ich v jazykovednej terminológii treba presne rozlišovať. Avšak blízka zvuková podoba oboch výrazov v slovenčine vedie k ich častej zámene a k rozličným nedorozumeniam. Najväčším takýmto nedorozumením je stotožňovanie *hovorového štýlu*, ktorý je jedným z funkčných štýlov spisovného jazyka (niekedy sa nazýva i *hovorovou rečou*) s *hovorenou rečou* čiže s *hovorenou formou (spisovných) jazykových prejavov*.

Čeština je v tomto prípade proti slovenčine vo výhode, keďže v češtine je slovo *mluvený* zvukove dostatočne odlišené od slova *hovorový*, takže tu nemôže tak ľahko dôjsť k spontánnej zámene oboch výrazov. Jednoznačnosť takých termínov ako *mluvený jazykový projev* a *hovorový jazykový projev* je teda v češtine omnoho väčšia, ako je jednoznačnosť slovenských termínov *hovorený jazykový prejav* a *hovorový jazykový prejav*. Preto ani neprekvapuje, že sa v súčasnej českej jazykovednej terminológii podľa našich vedomostí takmer výlučne používajú termíny *mluvený jazykový projev, mluvený jazyk*[1] alebo *mluvená řeč*,[2] *mluvená forma (jazykového) projevu*,[3] *mluvená podoba jazyka*[4] a pod., a nepoužívajú sa termíny *ústní jazykový projev, ústní řeč* a pod., hoci B. Havránek na začiatku tridsiatych rokov v prehľade funkčných štýlov spisovného jazyka použil práve termíny *ústní — písemný styl*.[5]

V slovenskej odbornej literatúre používajú sa popri termínoch s príd. menom *hovorený (hovorený jazykový prejav, hovorený jazyk, hovorená forma jazyka* a pod.) i termíny s príd. menom *ústny (ústny jazykový prejav, ústna forma (podoba) spisovného jazyka* a pod.).[6]

---

[1] Oba tieto termíny a okrem toho termín *běžně mluvený jazyk* zaznamenáva *Soupis základních jazykovědných termínů*, ktorý vypracovala Čs. terminologická komisia (lingvistická), Praha 1962 — cyklostylovaný elaborát.

[2] B. Havránek — A. Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha 1960, 370 n.

[3] Tamže, 370 a 399.

[4] Tamže, 400.

[5] *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. Sb. Spisovná čeština a jazyková kultura, Praha 1932, 69. — Autor zachoval túto terminológiu i v novom vydaní *Studie o spisovném jazyce*, Praha 1963, 50.

[6] E. Pauliny používa termíny *ústny — písomný prehovor* (napr. v referáte *O funkčnom rozvrstvení spisovného jazyka*, SaS XVI, 1955, 21) alebo *ústny — písomný (jazykový) prejav*, ale i *hovorený — písaný pre-*

Vzhľadom na to, čo sme povedali o vzťahu termínov s adj. *hovorený* a termínov s adj. *hovorový*, pokladáme za vhodnejšie používať v slovenčine termíny s adj. *ústny*, ktoré sú jednoznačné, lebo pri nich nehrozí možnosť zámeny s termínmi obsahujúcimi adj. *hovorový*. Odporúčame teda používať termíny *ústny (jazykový) prejav, ústna forma/podoba (jazykového) prejavu* a pod. Možno si v tejto súvislosti pripomenúť, že v ruskej jazykovednej terminológii sú ustálené práve termíny s adj. *ustnyj: ustnaja reč, ustnaja forma* a pod. A pravda, aj v češtine je adj. *ústní* bežné a významove priezračné; termíny s adj. *ústní* nie sú v českej jazykovede neznáme.[7]

Avšak v niektorých spojeniach bude asi predsa potrebné dávať aj v slovenčine prednosť príd. menu *hovorený*. Nezvyčajný by bol napr. termín *ústny jazyk* vo význame „ústne jazykové prejavy" v protiklade k *písomnému jazyku (= písom-*

---

jav (*Slovenská gramatika*, IV. vyd., 1963, 485 n.). Z terminológie Paulinyho vychádza J. Mistrík. V *Praktickej slovenskej štylistike* (II. vyd., 1963, 10—12) používa termíny *ústny — písomný (jazykový) prejav, ústna — písomná forma (jazykového) prejavu* a odvodené termíny *ústnosť — písomnosť (jazykového) prejavu*. M. Ivanová-Šalingová nie je v terminológii dôsledná. Najčastejšie hovorí o *hovorenej reči* (ako i o *bežnej reči* i o *živej reči*) v protiklade k „písanej reči", ale pritom pokladá *„ústnosť"* (nie *„hovorenosť"*) za jeden zo základných znakov hovorového štýlu (*Hovorový štýl súčasnej spisovnej slovenčiny*, Slovenská reč 28, 1963, 17 n.). V pokuse o systematické spracovanie štylistickej terminológie (*Z problematiky modernej štylistiky a štylistickej terminológie*, ČSTČ 2, 1963, 129 n.) Šalingová strieda termíny *hovorenosť* a *ústnosť* (proti „písanosti").

Vzhľadom na túto situáciu nepokladáme za správne, že *Súpis* (cit. v pozn. 1) zaznamenáva len termíny *hovorený jazykový prejav, hovorený jazyk, bežne hovorený jazyk* (paralelne k príslušným českým termínom s *mluvený*) a nezaznamenáva používané synonymné termíny s adj. *ústny*, ktoré sa z hľadiska slovenskej jazykovednej terminológie javia ako vhodnejšie. Pritom sa v niektorých iných prípadoch synonymné termíny v *Súpise* zaznamenávajú.

[7] Zdá sa, že B. Havránek sa opieral o ruskú terminológiu, keď použil termíny *ústní — písemný styl*, kým termíny *mluvený — psaný jazyk* sa skôr vytvárali podľa terminológie v západoeurópskych jazykoch. J. Vachek v štúdii *Psaný jazyk a pravopis* (sb. Čtení o jazyce a poesii, Praha 1942, 231 n.) uvádza k českým termínom *jazyk mluvený — jazyk psaný* nem. a franc. ekvivalenty: *die gesprochene Sprache, la langue parlée — die geschriebene Sprache, la langue écrite* (c. d., 232).

ným jazykovým prejavom). Termín *ústny jazyk* je v jazykovednej terminológii vžitý skôr v súvislosti s posunkovým jazykom. Preto vo význame „ústne jazykové prejavy" sa asi bude naďalej používať termín *hovorený jazyk.* Podobne termín *bežne/bežný hovorený jazyk* nebude možno nahradiť termínom „bežne/bežný ústny jazyk". V slovenskej jazykovednej terminológii sa teda v niektorých spojeniach lepšie hodí adj. *ústny,* v iných spojeniach synonymné adj. *hovorený.*

V protikladnom význame používajú sa proti termínom s adj. *hovorený* obyčajne termíny s adj. *písaný* a proti termínom s adj. *ústny* termíny s adj. *písomný.*[8] Opäť sa tu teda pre ten istý pojem používajú dva synonymné termíny.

V českej jazykovednej literatúre sú síce termíny s adj. *psaný* častejšie ako termíny s adj. *písemný,* ale adj. *písemný* (popri *psaný*) sa predsa len používa častejšie ako adj. *ústní* (popri *mluvený*).[9] Pozoruhodná je po tejto stránke terminológia K. Hausenblasa.[10] Tak ako je dôsledný v používaní termínov s adj. *mluvený (mluvený projev, mluvená řeč, mluvené vyjadřování),* práve tak dôsledne používa termíny *písemný* (nie *psaný!*) *projev, písemné vyjadřování.* Predpokladáme, že Hausenblas vedome dáva prednosť termínom s adj. *písemný* pred termínmi s adj. *psaný.*[11]

Je nesporné, že české termíny *písemný (jazykový) projev, písemné vyjadřování, písemná řeč, písemný jazyk* a paralelné slovenské termíny *písomný (jazykový) prejav, písomné vyjadrovanie, písomná reč, písomný jazyk* sú vhodnejšie ako termíny s adj. *psaný,* resp. sloven. *písaný.* Výhoda termínov prvej skupiny je v tom, že adj. *písemný,* sloven. *písomný* má širší význam, pretože zahrňuje význam adj. *psaný,* sloven. *písaný*

---

[8] Pozri pozn. 6.

[9] J. Vachek v cit. štúdii používa dôsledne termíny *mluvený jazyk, mluvený projev,* ale popri termínoch *psaný jazyk, psaný projev* používa, i keď zriedkavejšie, aj termín *písemný projev. Česká mluvnice* Havránka—Jedličku je dôsledná v používaní termínov *psaný projev, psaná řeč, psaná forma jazykového projevu* práve tak ako v používaní termínov *mluvený projev, mluvená řeč.* Cit. *Soupis základních jazykovědných termínů* uvádza tiež iba termíny *psaný jazykový projev, psaný jazyk.*

[10] V referáte *O studiu syntaxe běžně mluvených projevů.* Sb. Otázky slovanské syntaxe, Praha 1963, 313 n.

[11] Svedčí o tom skutočnosť, že túto terminológiu zachováva aj inde. (Porov. jeho diskusný príspevok v Jazykovedných štúdiách VII, 1963, 152.)

i význam adj. *tištěný*, sloven. *tlačený*. A z hľadiska funkcie jazykových prejavov nie je potrebné rozlišovať písané a tlačené jazykové prejavy. Preto je výhodné spojiť tieto dve formy jazykových prejavov do nadradeného pojmu písomných jazykových prejavov. V takomto širšom význame používame spravidla i termíny *písaný jazyk, písaný jazykový prejav* a pod., keď ich kladieme do protikladu s termínmi *hovorený jazyk, ústny jazykový prejav* a pod. Pravda, v prípade potreby možno rozlišovať termíny *písaný* a *tlačený jazykový prejav, písaný* a *tlačený jazyk*. Avšak v protiklade k termínom a pojmom *hovorený jazyk, ústny jazykový prejav* by sa mala dávať prednosť termínom *písomný jazyk, písomný jazykový prejav* a tak isto v češtine termínom *písemný jazyk, písemný jazykový projev*.

K HYBRIDNÝM SLOVÁM V SPISOVNEJ SLOVENČINE

Ladislav Dvonč

1. V spisovnej slovenčine vyskytujú sa hybridné slová, v ktorých ide o pripájanie cudzej predpony k domácemu základu, napr. *antihmota*, ďalej o spájanie cudzieho slova s domácim slovom v rámci zložených slov, napr. *vzduchotechnik, fotočlánok*, alebo o pripájanie cudzej odvodzovacej prípony k domácemu odvodzovaciemu základu, napr. *obsahizmus*. Staršia jazykoveda takto tvorené slová jednoznačne odmietala. V novšej jazykovednej literatúre sa postupne uznáva potreba takýchto slov ako oprávnených vyjadrovacích prostriedkov nášho spisovného jazyka. Všimnime si stručne niekoľko takýchto príspevkov z posledného desaťročia.

Tak napr. R. Schnek v posudku *Lesníckeho terminologického slovníka* (Bratislava 1953) píše, že „hodnote slovníka iste neposlúžia ani skratkové slová, ako *bioskupina, biogrupa*, ktoré pôsobia slangovo, pseudovedecky a štruktúre slovenského jazyka sa protivia".[1] Naproti tomu A. Habovštiak v posudku toho istého slovníka zo slov *biogrupa* a *bioskupina* dáva prednosť práve slovu *bioskupina*, teda hybridnému slovu.[2]

---

[1] Slovenské odborné názvoslovie 1, 1953, 352.

[2] Slovenská reč 19, 1954, 106.

O hybridných slovách s *auto-*, *foto-*, *elektro-*, *mikro-* a *termo-* písala V. Dujčíková-Slivková.[3] Autorka ich používanie a ani ďalšie tvorenie neodsudzuje. Vyslovuje záver, že „ak prenikli do spisovnej normy slová ako *veľkoobchod*, treba predpokladať, že tak isto do nej preniknú aj slová ako *fotonáčrt*".

J. Horecký[4] sa zmieňuje o preberaní prípon a predpôn z iných jazykov. Spomína prevzatie prípony *-ár* v staršom jazyku; v súčasnosti preniká podľa neho prípona *-ista*, ďalej prípona *-ik (chemik)*, ba i „nulová" prípona *(chirurgia — chirurg)*. Uvádza ďalej, že prenikajú z iných jazykov aj predpony, pričom ako príklady spomína predpony *arci-*, *infra-* a *ultra-*. Na str. 98 spomína autor predponu *arci-* v hybridných slovách *arciknieža*, *arcivojvoda*, *arcilotor*. Ďalej sa na str. 100 zmieňuje o prenikaní hybridných zložených slov ako *vodoinštalatér*, *vzduchotechnik*, *zvukotechnik*, *teplotechnik*.

O hybridných slovách zmieňuje sa aj I. Masár v posudku polygrafického názvoslovia. Uvádza, že sa tu nedalo vyhnúť hybridným zloženinám. Uzatvára: „Takéto slová, ako je známe, svojou slovotvornou štruktúrou nezapadajú do systému tvorenia slov v slovenčine, ale treba sa s nimi zmieriť, ak nechceme pre dané pojmy vytvoriť nepružné viacslovné termíny."[5]

Celkove môžeme konštatovať, že v slovenskej jazykovednej literatúre aj napriek niektorým kritickým výhradám alebo naprosto odmietavým stanoviskám sa už dnes zväčša prejavuje stanovisko, že sa hybridné slová stávajú súčasťou slovnej zásoby nášho jazyka a nemožno ich z nej vylučovať. Pre jednu oblasť našej slovnej zásoby, totiž pre odbornú terminológiu, túto myšlienku vyslovila V. Dujčíková-Slivková.

Aj v českej jazykovednej literatúre sa už dnes prejavuje rovnaké stanovisko, totiž súhlas s hybridnými slovami. Vyjadril ho presvedčivo F. Daneš v príspevku, ktorý odznel na konferencii o marxistickej jazykovede r. 1960 v Libliciach.[6] Podľa autora námietka hybridnosti proti celkom bežným typom neobstojí. Pripomína sa tu ďalej vágnosť pojmu hybridnosť

---

[3] V. Dujčíková, *O prenikaní hovorových prvkov do terminológie*, SON 4, 1956, 185–187.

[4] J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 34.

[5] I. Masár, *Slovenské polygrafické názvoslovie*, ČSTČ 1, 1962, 320.

[6] F. Daneš, *Vývoj češtiny v období socialismu*, Problémy marxistické jazykovědy, Praha 1962, 322.

a pojmov domáce a prevzaté slovo. V odbornom štýle sa podľa F. Daneša stále viac objavuje odvodzovanie cudzími predponami alebo „kvázipredponami" od domácich základov, napr. *infrazvuk, ultračástice, ultrakmit, ultrakrátký, ultralehký, mikrováhy, mikrodeska, infračervený,* a sú aj nábehy k odvodzovaniu cudzími sufixmi alebo kvázisufixmi, napr. *úsekizace, plynofikace.* Takéto slová uvádza aj najnovší slovník spisovnej češtiny, napr. *autopošta, elektroléčba, infrazvuk.*[7] Dotýka sa ich aj A. Tejnor a B. Havránek v Jazykovedných štúdiách 7, 1963, 194, 197; podľa Havránka SSJČ zaujal pri hybridných slovách pritvrdé stanovisko.

V tomto príspevku chceme na úplnejšom materiáli potvrdiť oprávnenosť mienky, že uvedené slová patria do nášho jazyka a že rovnako oprávnené je aj tvorenie ďalších slov takýchto typov. V doterajších prácach sa vec riešila na pomerne obmedzenom materiáli, a preto sa mohli pomerne ľahšie vyslovovať prípadné námietky proti takto tvoreným slovám. Chceme tu ponajprv upozorniť na ďalšie prípady používania cudzích predpôn a prípon pri domácich základoch a na ďalšie zložené slová hybridného rázu. Dotkneme sa aj otázky štylistickej platnosti hybridných slov. Inak náš materiál, ktorý si pri dnešnom rýchlom rozvoji slovnej zásoby nerobí v nijakom prípade nároky na úplnosť, bude možné využiť na doplnenie materiálu, ktorý sa uvádza v doterajších slovníkových prácach.

2. a) Všimnime si na prvom mieste spájanie cudzích predpôn s domácimi slovnými základmi. J. Horecký, ako sme už uviedli, sa zmieňuje o predponách *arci-* (s príkladmi *arcikniežа, arcidiabol, arcibiskup, arcivojvoda, arcilotor), infra- (infračervený)* a *ultra (ultrazvuk).* F. Daneš hovorí o cudzích predponách *infra-, ultra-* a *mikro-.* Tu, pravda, narážame ponajprv na otázku, ktoré útvary pokladať za predpony. Preto sa F. Daneš zmieňuje o kvázipredponách. Opierame sa tu o istú paralelnosť s domácimi predponami, napr. *anti-* a *proti-,* podobne *kontra-* a *proti-, sub-* a *pod-* atď. Kde niet takejto paralely, nehovoríme o predpone, ale o samostatnom slove ako časti zloženého slova. Napr. pri *mikro-* ide skôr o paralelnosť s domácim slovom *malo-* (v zloženinách typu *malomesto;* podobne aj *makro-* a *veľko-*), a preto preberáme slová s *mikro-* v rámci zložených slov.

V našich slovníkoch sa hybridných slov tohto typu uvádza

[7] *Slovník spisovného jazyka českého I* (A—M), Praha 1960; *II* (N—Q), Praha 1964.

ešte pomerne málo. P. Tvrdý[8] uvádza slová *arcikniežа, arcilotor, arcilúpežník, arcipastier* (a niektoré ich odvodeniny, tie si tu však nevšímame). E. Jóna a A. Jánošík[9] uvádzajú slová *antisovietsky, arcidielo, arcikniežа, arcipastier, arcivojvoda* a *hypernežnosť*. Pritom slovo *antisovietsky* označujú hviezdičkou a odporúčajú namiesto neho ako lepší výraz slovo *protisovietsky*. *Slovník slovenského jazyka*[10] má tieto slová: *antilátka* (štylisticky označené ako výraz z lekárskeho slangu), *arcidielo* (označené ako zriedkavé), *arcikňaz* (ako zastaraný výraz), *arcipastier, arcivojvoda, infračervený, infrazvuk, kontramatica, metakremičitan*. M. Šalingová[11] spomína slová *infračervený, ultrakrátky* a *ultrazvuk*. Vcelku staršie príručky poznajú len slová s *arci-*, kým v novších pribúdajú slová s *infra-* a *ultra-*. Náš dokladový materiál ukazuje jednak na používanie ďalších slov s predponami *arci-, anti-, infra-, meta-* a *ultra-*, jednak aj na používanie hybridných slov s inými cudzími predponami, a to *sub-, super-* a *supra-*.

Takto tvorené slová vyskytujú sa predovšetkým v odbornom štýle, čiže ide tu o odborné termíny hybridného rázu. Poznamenávame pritom, že sféra výskytu takýchto slov neobmedzuje sa len na odborné vedecké práce. Rovnako sa s nimi stretávame aj na stránkach našej dennej tlače a iných časopisov v populárnovedeckých článkoch, ako aj na stránkach umeleckej literatúry, najmä vedeckofantastickej v súvislosti s problematikou života človeka v blízkej alebo aj vzdialenej budúcnosti.

Bola v nej slnečná elektráreň, čo sa dalo ľahko poznať podľa piatich zrkadiel, smerových vysielacích antén pre bezdrôtový prenos energie a podľa mohutných antičasticových vrhačov. (del'Antonio — Mikula) — Príšerné stretnutie s antilátkou, následky gravitačných pascí — všetky tieto nebezpečenstvá mi v okamihu prešli hlavou. (Príroda a spoločnosť 1963; ďalej PaS) — Študujú aj možnosť vojenského využitia takých vedeckých hypotéz, ako je antigravitácia a antihmota. (Pravda 1963) — Píše o antisvete. (PaS 1963) — Bolo by možné zistiť, či jestvujú antisvety. (Technické noviny 1963; ďalej TN) — Ak priestor

---

[8] P. Tvrdý, *Slovenský frazeologický slovník*, 2. vyd., Praha—Prešov 1933.

[9] A. Jánošík—E. Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského I*, Martin 1946—1949.

[10] *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959; *II*, 1960; *III*, 1963.

[11] M. Šalingová, *Malý slovník cudzích slov*, 3. vyd., Bratislava 1961.

je funkciou gravitácie, tak funkcia elektromagnetického poľa musí byť antipriestorom. (Jefremov—Jamrichová) — Infražiariče hrejú, sušia, rozmrazujú. (TN 1963) — Najvhodnejší z nich sa ukazuje infraohrev. (TN 1964) — Naša loď ešte bude pokračovať subsvetelnou rýchlosťou. (PaS 1962) — Dostávajú od subdodávateľov. (Pravda 1963) — Už približne jeden a pol roka sa totiž medzi astronómami živo diskutuje o možnosti existencie tzv. „superhviezd". (Rudé právo 1963) — Superťažký kábel v zemi. (Pravda 1963) — Pritom ani nehovoríme o niekoľkých obrovských lodeniciach, budujúcich od najmenších až po najväčšie a najmodernejšie oceánske superlode. (PaS 1964) — Noviny Izvestija uverejnili v utorok poznámku ku kampani v USA okolo ďalšej senzácie — supernového, superrýchleho lietadla typu „A-11". (Pravda 1964) — Supervodivé magnety. (TN 1963) — Ponorenie potraviny do takéhoto superstudeného kúpeľa znamená veľmi rýchle zmrazenie. (TN 1964) — Kapica objavil druhý principiálny, nemenej vážny nový fyzikálny jav — supratekutosť kvapalného hélia 2. (PaS 1963) — K. Omes objavil záhadný jav supravodivosti. (Tamže) — Podľa zákona o supravodivosti sa trvalé elektrické prúdy vo vzduchoprázdnom priestore valili priamo po trupe letúna. (Jefremov — Jamrichová) — Ide o latexovú zmes obsahujúcu ultraurýchľovač. (TN 1963)

S takto tvorenými slovami stretávame sa však nielen v odbornom štýle jazyka, ale aj v iných štýloch. Hranica medzi odborným štýlom a ostatnými štýlmi nie je tu úplne presná, takže niekedy je aj dosť ťažké zaraďovať jednotlivé prípady. Z odborného štýlu prenáša sa dnes do ostatných štýlov predpona *anti-*. V odbornom štýle je používanie tejto predpony celkom dobre pochopiteľné. Ide tu o výsledky výskumov v oblasti atómovej fyziky a v súvise s tým o chápanie štruktúry mikrokozmu a makrokozmu. Z takéhoto chápania vyplýva potom aj tvorenie podobných slov, ako napr. *antiosobnosť, antidivadlo, antimilenec* a pod.

Bozk antimilencov. (Práca 1960) — Antislovenská snaha, antislovenská politika. (Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho 1963) — Bol to zájazd svojím spôsobom antidivadelný. (Kultúrny život 1964) — Skôr sa nám vidí, že toto obdobie možno výstižnejšie charakterizovať ako kult antiosobnosti. (Tamže) — Lenže v nej nešlo o čisto literárny spor — že by napríklad „antikarvašovci" boli bývali bojovníkmi proti schematizmu. (Jesenská 1963) — Robíme nový film! Super — hyper — nadarcidielo! (Kultúrny život 1960) — Tak by sme mohli predpokladať, že ten zavraždený — ten

Douglas, ktorého blížiaci sa osud vedel jeden z podriadených arcizločincov — nejako prezradil svojho šéfa. (Doyle—Bednár) — Tak vy sa opovažujete, vy arcizvrhlík, vy lupič, urážať ešte i sudcu v Châtelete? (Hugo—Bartko, Mrlian) — I mne sa vysmievaš, ty arciprešibanec! (Tamže) — Vreckári, svätuškári, arcidarebáci... (Tamže) — Keď zamerali svoj Astromat na jediný superšpeciálny metakrok v nadpriestore, mihli sa obaja Aldebarančania na svojom iba málo rozžeravenom hviezdolete. (PaS 1963) — Chce spracovať „supertajnú" zprávu. (Pravda 1963) — Udržať si v Hollywoode, v meste obrovskej konkurencie dlhší čas postavenie filmovej superhviezdy — to nie je maličkosť. (Slovenka 1963) — Superperla, Arditi a ZKL. (TN 1963) — Mocný ako lev, hybký ako gazela, inteligentný a divý ako vlk a roztomilý ako baránok — taký bude „superpes", ako si ho predstavuje juhoafrický lekár dr. Marais. (Svet vedy 1964) — Keď sa presvedčí o superspoľahlivej kvalite vyrobených ceruziek. (TN 1963) — Vláda sa zrejme obáva nového vojenského puču, a preto teraz ustúpila nátlaku dôstojníckej ultrapravice. (Práca 1963) — Texaskí republikánski bossovia zdieľajú ultrapravičiarske Goldwaterove názory. (Pravda 1964)

O stupni produktívnosti jednotlivých cudzích odvodzovacích predpôn pri domácich slovných základoch sme sa už zmienili. Pokiaľ ide o stupeň cudzosti týchto predpôn, tu má najbližšie k domácim predponám najskôr predpona *arci-*. Slová ako napr. *arcilotor, arcipastier* už azda ani necítime ako slová s nejakým cudzím prvkom. To sa ukazuje aj na tom, že sa takéto slová len vo veľmi obmedzenej miere uvádzajú v citovanom slovníku cudzích slov od M. Šalingovej. Uvádza sa tu len slovo *arcibiskup,* ktoré má tiež vlastne vcelku domáci ráz.

Teraz ešte poznámky k otázke správnosti takýchto hybridných slov, či už ide o otázku správnosti v rámci celého spisovného jazyka alebo jednotlivých jeho štylistických oblastí. Videli sme, že slovo *antisovietsky* sa v matičnom slovníku označuje ako nesprávne. Pritom sa vo Vzájomných listoch Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho stretávame so slovom *antislovenský,* čo ukazuje, že sa takto utvorené slová používajú. Takéto tvorenie možno dnes očakávať ešte vo väčšej miere v súvislosti s uvádzanou produktívnosťou predpony *anti-* v odbornom štýle a s vplyvom dnešného odborného štýlu na ostatné štýly jazyka. Pri slove *antilátka* treba rozlišovať používanie v lekárstve a vo fyzike. V lekárstve sa používa ako spisovný výraz *protilátka,* kým výraz *antilátka* má slangový charakter. Naproti tomu vo fyzike v sústave iných slov s *anti-*

nemá slovo *antilátka* slangový charakter (podoba *protilátka* sa tu nepoužíva).

Pravda, našimi dokladmi na slová s cudzími predponami sa nijako nevyčerpávajú takto tvorené slová. Tvoria sa tu neustále nové a nové slová, najmä slová s *anti-*. Tak v jednej poviedke od S. Lema, ktorú sme počuli vo vysielaní Československého rozhlasu, sa hovorilo o *antimesiaci, antidrakovi, superdrakovi.* Tvoria sa aj slová s *meta-*, napr. *metajazyk.*

Niektoré zo slov, ktoré sme tu uvádzali, predstavujú dnes ešte úzko špecializované odborné slová. Preto sa zatiaľ ani nemôžu uvádzať v takých slovníkových dielach, ako je napr. Slovník slovenského jazyka, ktorý sa obmedzuje pri slovnom bohatstve z odborného štýlu na všeobecne známe a používané termíny.

b) Teraz si všimneme zložené slová, ktorých prvým slovom je cudzie slovo a druhým domáce slovo. Aj takéto slová sa v dnešnom našom jazyku vyskytujú v značnom počte a neustále sa pritom tvoria nové a nové slová tohto typu.

Vyššie sme spomínali slová s *bio- (bioskupina), auto- (autodielňa, autožeriav), elektro- (elektrooceľ, elektrozvárač), foto- (foťočlánok, fotonáčrt), mikro- (mikrovlna, mikrováhy), termo- (termováhy, termočlánok).*[12] V slovníkoch je takýto stav. Jánošík a Jóna uvádza slová *autodielňa, autooprava, elektroliečba, elektropriemysel, elektrozvárač, elektrovodič.* Väčší počet takýchto slov sa uvádza v Slovníku slovenského jazyka, pričom sa podľa potreby niektoré aj podrobnejšie štylisticky určujú: *agroľudácky* polit. pejor., *autodielňa* hovor., *autodoprava* (bez označenia), *autodrožka* zastar., *automapa* aut. slang,. *autoolej* aut. slang., *autopošta, autoškola, gumotlač, elektroliečba, elektromer, elektrovodič,* tech. slang., *elektrozvárač, fotočlánok, fotokomora, izočiary, kinoherec* zastar., *kinohviezda* zastar., *kváziveda, pseudoľudovosť, pseudoumelecký, pseudoumenie, pseudoveda.* M. Šalingová má slová *elektromer* a *pseudoveda.*

Uvedieme teraz doklady na ďalšie takéto slová, a to najprv doklady na odborné termíny alebo výrazy, ktoré majú charakter odborných názvov.

Pôsobí na prvý pohľad ako miniatúrny a u t o p r i j í m a č. (TN 1963) — Nový sovietsky e l e k t r o n a k l a d a č typu EP 1001 nosnosti 10 t pri

[12] Príklady na slová s *auto-, elektro-, foto-, mikro-* a *termo-* citujeme z uvedeného článku V. Dujčíkovej-Slivkovej.

zdvihu 2,8 a 4,5 m sa dodáva s rozličnými druhmi chápadiel. (TN 1964) — Bežne sa takto vyrábajú kryty elektrospotrebičov. (PaS 1964) — Zariadenie na elektrotroskové zváranie A-612 je jedným z mnohých zariadení skonštruovaných na zváranie kovov. (TN 1963) — Nepodceňujme preventívnu elektroúdržbu! (Tamže) — Bude významnou križovatkou celého socialistického energookruhu. (Pravda 1964) — Spotrebitelia privítajú na budúci rok nový tranzistorový fotoblesk. (TN 1963) — Tranzistorový fotoblesk TR 50. (Tamže) — Veľký záujem je aj o malé vreckové akumulátorové svietidlá a tranzistorové fotoblesky. (Pravda 1963) — Sú to napr. fotonásobiče. (PaS 1964) — Fotookuliare. (TN 1964) — Fotoprístroje NDR na Lipský veľtrh. (TN 1963) — Do Severoslovenských celulózok a papierní v Ružomberku prišli po niekoľkonásobnom odložení termínu fínski montéri montovať grafostroj. (Pravda 1963) — Na pásovom alebo kolesovom podvozku je umiestené nové hydrorýpadlo. (TN 1964) — Čistenie súčiastok elektrónok a ostatných elektrovákuových výrobkov od najmenších nečistôt („mikronečistôt") sa dnes veľmi často robí pomocou ultrazvukovej techniky. (PaS 1964) — Ako vedec sa bol formoval vo veľmi búrlivom období, keď sa začalo podrobné štúdium mikrosveta. (PaS 1963) — Prečo má mikrosvet osobitné zákony. (Svet vedy 1963) — Priemyselné zariadenia postavené sovietskymi konštruktérmi a technológmi na využívanie tejto metódy robia z výroby mikrovodičov so súvislou sklenou izoláciou výrobu ekonomicky výhodnú a sľubnú. (TN 1963) — Papier zlepovaný mikrovoskom. (Tamže) — Zdá sa totiž, že v Pickovej mikropoviedke je väčší dramatický boj. (Mladá tvorba 1963) — V USA vyvinuli papier, do ktorého sú vlisované mikropuzdrá. (TN 1964) — Slnko po svojom vzniku z protohviezdy navždy opustilo slnečnú hmlovinu. (PaS 1964) — Takto získané úspory čoskoro umožnia konštrukciu lacných, miniatúrnych, frekvenčne modulovaných rádiovysielačiek. (Kultúrny život 1964) — Skoro dva milióny farebných stereokotúčov vyrobia na budúci rok v Meopte. (Pravda 1963) — Nevyhnutne vzniká u nich dojem skutočnosti ako pri stereopremietaní. (TN 1964) — VEB Funkwerk v Zittau (NDR) vyrába nové gramochassis s veľmi výkonným magnetickým stereofonickým snímacím systémom pre kvalitnú reprodukciu nahrávok zo stereoplatní. (TN 1963) — Pre tých, ktorí majú prijímače so stereozosilňovačom (napr. Echo-Stereo a pod.), pripravujú tu jednoduchý adaptér. (Tamže) — Stereozvuk sa zhrával z gramofónových platní. (Tamže) — Doterajšie naše stereozariadenia mali pre stereoreprodukciu prispôsobenú iba nízkofrekvenčnú časť. (Tamže) — Dodávame v skrátených lehotách trafozváračky. (Tamže) — Sklz v odovzdávaní trafostanice do prevádzky zdôvodňujú nedostatkom

príslušného zariadenia. (Pravda 1963) — ČKD Sokolovo v Prahe dodáva hydraulické prevodové skrine, Prvá brnenská strojáreň turbodúchadlá. (Tamže)

Aj mimo odbornej terminológie sa používajú rozličné hybridné slová tohto typu.

Výstava fotokrúžku. (Večerník 1963) — Fotopapiere. (TN 1963) — Na fotopáse Jozefa Alexyho tri zábery zo včerajších behov. (Pravda 1963) — Fotosnímky podrobili grafickému skúmaniu. (PaS 1963) — Nad svetovou fotografiou je názov najbližšieho podujatia Fotostrediska MDKO. (Večerník 1964) — Fotozáhada. (Život 1964) — Fotosúťaž. (Slovenka 1963) — Pseudovýčapník hovoril samoľúbo veselým tónom. (Lewis—Javor) — Hoci je možné, že nedôverčiví i vás počastujú pseudovysvetlením. (Korkozowicz—Beskid) — Čím viac sa vzďaľujeme od náboja, tým viac narastá odstredivá sila a tým viac sa aj zväčšuje naša pseudováha. (del'Antonio—Mikula) — Pseudopápež sa pod list takto podpísal. (Smer 1963) — Spolu s ním ako s vetným mikročlenením Hviezdoslav sa snaží dosiahnuť vždy a všade významovú určitosť na prvom pláne. (Litteraria 1963) — Technické mikronoviny. (TN 1963) — Hádam tu všetci sedíme v obyčajnom sude a Gea, vesmír, výprava a všetky tie krajiny vzduchoprázdna sú iba videopreludy! (Lem—Sedlák) — Keď stavbári zmontujú „vodíkové" elektrárne? Termojadrové? (TN 1963) — Quasihviezdy — nová záhada astronómie. (Práca 1964)

Pravda, týmito dokladmi nevyčerpávajú sa všetky takéto slová. Pripomeňme si tu ešte napr. dosť známe všeobecné podstatné meno *hydrovosk* (uvádza sa v cit. českom slovníku), alebo slová *elektroúsek, energoúsek*, ktoré v jednom zo svojich článkov spomína F. Buffa.[13] V ďalších dokladoch, ktoré máme k dispozícii, sa takéto hybridné slová píšu so spojovníkom medzi cudzím slovom a domácim.

Aj stereo-rozhlas? (TN 1963) — Trafero-vozík. (Stavebnícky náučný slovník II) — Avšak vo svojom referáte používa pre typ zahrnujúci obsahovú vedľajšiu vetu termín čínskej gramatiky objem ľučšije složnyje predloženija (inkluzívne súvetia) alebo ich nazýva „quasi-súvetiami". (Jazykovedné štúdie 1959) — Dnes v TEMPE majú ďalších 30 nových termo-pohárov. (Večerník 1964)

---

[13] F. Buffa, *Poznámky k slovenskej železničiarskej terminológii*, SON 2, 1954, 314.

Všetky tieto prípady možno písať aj bez spojovníka: *stereorozhlas, traferovozík, kvázisúvetia,*[14] *termopohár.*

Veľmi často sa v jednom a tom istom článku používajú vedľa seba hybridné slová a zodpovedajúce dvojslovné pomenovania.

Autonánožník. (TN 1964) — Automobilové nánožníky sa osvedčia najmä na dlhších cestách. (Tamže) — Fotostavebnica. (TN 1963) — Praktickou pomôckou pre mladých sovietskych fotoamatérov je nová fotografická stavebnica. (Tamže)

To ukazuje, že medzi oboma typmi pomenovaní sa nepociťuje nejaký rozdiel, pretože inak by takéto používanie nebolo možné.

Takmer neobmedzené sú možnosti tvorenia uvedených hybridných slov vo vedeckofantastickej literatúre. Napr. v citovanej Lemovej poviedke, prednesenej v rozhlase, sa hovorilo o *elektropotvorách, elektromraku, elektrodrakovi* atď.

Pokiaľ ide o produktívnosť, sú tu veľmi živé slová s *auto-, foto-, energo-, mikro-* a v poslednom čase najmä slová so *stereo-*. Niektoré takto utvorené slová hodnotia sa ešte ako slangové, na čo ukazujú štylistické charakteristiky v Slovníku slovenského jazyka. Možno uvažovať o tom, či takéto určenie je vždy správne. Ide tu azda skôr o hovorové prvky, ako o nich hovorí V. Dujčíková-Slivková, pričom aj takéto slová postupne prechádzajú do odbornej slovnej zásoby. Najbližšie k tomu majú slová ako *autoolej, elektrovodič* a pod.

K hybridným slovám patria aj slová typu *vzduchotechnik, teplotechnik.* Tu ide o zložené slová, v ktorých je na prvom mieste domáce slovo a na druhom cudzie (teda opačne ako pri slovách *elektrozvárač, energoúsek* a pod.). Proti slovám tohto typu sa však nevyslovujú väčšie námietky. Ich počet v našom jazyku neustále vzrastá.

c) F. Daneš v cit. článku pripomína ešte tvorenie hybridných slov pripájaním cudzích prípon k domácim slovným základom, pričom ako príklady spomína slová *úsekizace, plynofikace.* Či sa tento typ rozšíri a udomácni v spisovnom jazyku, rozhodne podľa neho vyjadrovacia potreba. Nenachádza však objektívne dôvody pre to, aby sa tieto slová odmietali. Aj tu, pravda, skutočný repertoár slov odvodzovaných cudzími príponami býva väčší. Tento postup sa však zväčša využíva na

[14] Starší pravopis bol *quasi-*, dnes sa píše *kvázi-*. Pozri Slovník slovenského jazyka I, 802.

odvodzovanie slov s istým pejoratívnym, hanlivým významom. V. Mathesius[15] hovorí, že pripájaním cudzích sufixov k domácim základom vznikajú útvary groteskné, ktoré majú silnú výrazovú platnosť. Naznačujú to už školské príklady *synátor, vedátor,* ktoré sú utvorené cudzím (latinským) sufixom *-átor*. K ďalším príponám tohto charakteru patria prípony *-izmus* a prípona *-iáda*. Slovník slovenského jazyka II, 450, uvádza príklad *obsahizmus* (so štylistickým označením lit. slang.). Môžeme uviesť ďalšie podobné slová.

Tu možno uviesť konkrétny prípad, ktorý dnes právom možno nazvať „kapustiádou". (Pravda 1954) — Konžská gašparkiáda. (Smena 1961) — Rozlišovať obohacovanie slovníka od „írečizmov" a schválností. (Mladá tvorba 1959) — Ako odstrániť aj tie posledné zvyšky ovadizmu (štípania ovadov), ktorého tradície zrejme nie sú ešte celkom vykorenené, to by malo zaujímať značku KM. (Kultúrny život 1956) — Nejde o „polopatizmus". (Kultúrny život 1954) — Šuští každá aktualizácia zvukom frázerstva a „polopatizmu". (Kultúrny život 1953)

Ale ani v tejto skupine slov hydridného rázu nejde vždy o slová so silnou výrazovou platnosťou. Na jednu skupinu slov, ktoré s cudzou príponou nemajú takúto platnosť, sme upozornili v menšom príspevku o derivátoch na *-ista*.[16] Ukázali sme, že sufixom *-ista* sa tvoria početné deriváty od značkových slov a že tieto slová nemajú takúto grotesknú platnosť, napr. *NKVD — enkávedista, NB — enbeista, ČZ — čezetista* (Práca 1960). Inak sa bežne pripomína derivát *huslista* ako príklad na slovo s cudzou príponou bez nejakej citovej náplne. Môžeme tu uviesť aj slovo *davista,* ktorého zvláštnosť je v tom, že ide o derivát od slova, ktoré je zároveň všeobecným podstatným menom aj značkou. Ale aj mnohé iné slová na *-ista* sa tvoria v spisovnej slovenčine, ako to pripomína J. Horecký. Preto aj príponu *-ista* pokladá za skutočnú slovotvornú príponu, produktívnu aj v domácom jazykovom povedomí.[17]

Uviedli sme tiež Danešovu pripomienku o neurčitosti hraníc medzi cudzími a domácimi slovami, resp. zdomácnenými (vo väčšej alebo menšej miere) a domácimi slovami. To sa ukazuje

---

[15] V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt,* Praha 1947, 105.

[16] L. Dvonč, *Deriváty na -ista od značkových slov,* Slovo a tvar 4, 1950, 25.

[17] J. Horecký, *Dve osobitnosti v menách osôb,* SR 22, 1957, 353—354.

aj pri takých slovách ako *autotunel, automagistrála* a pod. A aj v iných prípadoch pozorujeme vzájomnú spätosť cudzích a domácich slov a ich vzájomné ovplyvňovanie. Napr. v slove *marxista-leninista* máme cudziu odvodzovaciu príponu *-ista* aj pri mene *Lenin,* a to práve pod vplyvom slova *marxista.* Ukazuje sa to najmä v tom, že samostatne sa slovo *leninista* ani nepoužíva; namiesto podoby *leninista* existuje derivát *leninovec* (pozri Slovník slovenského jazyka I, 30). Ale práve existencia derivátu *leninista* v slove *marxista-leninista* nevylučuje nakoniec ani možnosť používania slova *leninista.* Takto sa konečne tvoria aj slová *trockista* (slovanské priezvisko *Trockij), stalinista (Stalin).* Takéto príklady ukazujú na ďalšie zbližovanie oblasti cudzích a domácich slov v rámci tvorenia slov.

3. Na záver môžeme konštatovať, že hybridných slov typu *antihmota, fotočlánok, vzduchotechnik* alebo *obsahizmus* stále viac pribúda v našom jazyku. Toto tvorenie sa pritom obohacuje o ďalšie a ďalšie deriváty s novými cudzími predponami alebo príponami alebo tu vznikajú nové zložené slová s ďalšími cudzími slovnými základmi. Zo štylistického hľadiska ide pritom o slová, ktoré patria do všetkých štýlov nášho spisovného jazyka. Ukazuje sa však, že najmä v odbornom štýle sa stále viac objavujú slová tohto typu (pri širšom ponímaní otázky môžeme sem počítať aj slová z tzv. odborných slangov, pretože ide o stručnejšie, praktickejšie „pracovnoodborné" termíny). Pravda, pri dnešnom prudkom vývine slovnej zásoby ako celku, ale aj jeho častí, najmä však odbornej terminológie, štylistická platnosť jednotlivých hybridných slov sa neraz dosť rýchlo mení. V budúcnosti novšie slovníkové práce budú musieť neraz meniť štylistickú charakteristiku jednotlivých takýchto slov. Pravda, nie všetky hybridné slová majú nádej na nejaké pevnejšie miesto v slovnej zásobe nášho spisovného jazyka. V tomto zmysle možno vidieť hranice a isté obmedzenie hybridných slov v sústave nášho jazyka. Bežné používanie niektorých takto utvorených slov však ukazuje, že v spisovnej slovenčine — rovnako ako v češtine — treba dnes uznať existenciu hybridných slov a nevylučovať ich násilne z nášho jazyka len preto, že ide o hybridné slová.

K VÝZNAMU PRÍDAVNÉHO MENA *JEDNOSTRANNÝ*

Ján Horecký

Pri rozbore významu prídavných mien typu *jednostranný* (tento problém nadhodil v našom časopise L. Dvonč — porov. ČSTČ 3, 1964, 108—112) treba si predovšetkým ujasniť niektoré základné poznatky o povahe a funkcii slovotvorných prípon *-ový* a *-ný*.

Je známe, že obidvoma týmito príponami sa tvoria vzťahové prídavné mená od podstatných mien, ale nie je ešte úplne jasné, aké zákonitosti platia pre distribúciu týchto slovotvorných prípon. Zatiaľ možno povedať, že napr. od podstatných mien so slovotvornou príponou *-ok, -ec, -eň, -ko, -ka* sa tvoria vzťahové prídavné mená príponou *-ový*. Napr. *zväzok — zväzkový, valec — valcový, pieseň — piesňový, bielko — bielkový, hriadka — hriadkový* (ale *bunka — bunkový*, resp. i *bunečný*). Od podstatných mien stredného rodu typu *poschodie* sa tvoria vzťahové prídavné mená tiež len príponou *-ový* (napr. *poschodový, napäťový, náraďový*), ale od hromadných podstatných mien a od podstatných mien s významom miesta už len príponou *-ný (obilný, uhoľný; nábrežný, výslnný)*. Zdá sa, že tu vlastne nehrajú hlavnú úlohu prípony, ale zakončenie. No ani táto okolnosť nie je smerodajná, lebo máme popri sebe napr. *ulica — uličný* i *hlavica — hlavicový, rovina — rovinný* i *krmovina — krmovinový*, ba aj obidva tvary od toho istého podstatného mena *(ramenový* i *ramenný, kolenový* i *kolenný)*.

Netreba osobitne zdôrazňovať, že tieto príklady sú vcelku náhodné a že celú problematiku bude treba skúmať na základe bohatého materiálu a vo vývinovej dynamike.

Zaujímavé však je — budeme to potrebovať pre ďalší výklad — že od jednoslabičných slov, ktorých kmeň je zakončený na *-n*, nejestvujú prídavné mená s príponou *-ný*. Nemáme napr. tvary „stenný", „hranný", „stranný", „členný", „strunný" „zrnný" (no máme napr. *denný*).

Obraz o rozložení slovotvorných prípon vyjadrujúcich vzťah sa však zmení, ak prejdeme do oblasti posesívnych zložených prídavných mien, resp. prídavných mien odvodených od viacslovných základov. Tu sa už popri slovotvorných príponách *-ový* a *-ný* využíva ako sekundárny slovotvorný prostriedok paradigma, reprezentovaná obyčajne nominatívnou podobou *-ý/-y*, resp. *-í/-i* — ide o typ *malolistý, ružovolíci*. No o tomto type možno dosť jednoznačne povedať, že sa využíva najmä

vtedy, keď sa vyjadruje vzťah k častiam tela alebo (v botanike a zoológii) podobným orgánom rastlín *(malolistý, veľkolistý)*.

Prípona *-ový* sa v tomto type prídavných mien využíva obyčajne za tých podmienok ako pri jednoduchých adjektívach: ak jestvuje podoba *valcový*, jestvuje aj podoba *osemvalcový*, podobne aj *zväzkový — päťzväzkový, napäťový — vysokonapäťový*. No je zaujímavé, že v niektorých prípadoch sa prechodom zo skupiny odvodených adjektív do skupiny zložených prídavných mien typu bahuvríhi prípona mení. Máme napr. prídavné meno *lodný*, ale už iba *trojloďový*. Možno uviesť aj opačný prípad: proti jednoduchým prídavným menám *koľajový, jazykový* máme zložené prídavné mená *dvojkoľajný, päťjazyčný*.

Ďalej možno zistiť, že v zložených prídavných menách typu bahuvríhi sa objavuje prípona *-ný* pravidelne aj v takých prípadoch, keď sa na tvorenie jednoduchého prídavného mena nepoužíva. Ide tu o spomenuté jednoslabičné kmene zakončené na *-n*. Nemáme síce podobu „zrnný", ale máme napr. *jemnozrnný*. Podobne sú známe také prídavné mená ako *mnohostenný, dvojčlenný, osemhranný*, pričom podoby *stenový, hranový* sú síce možné, ale doložené sú pomerne zriedka.

Dvojica *osemhranný — osemhranový* má ďalšie zaujímavé vlastnosti. Kým prídavné meno *osemhranný* má nesporne posesívny význam „majúci osem hrán" a teda ide vlastne o tvorenie príponou *-ný* od viacslovného slovotvorného základu *osem hrán*, prídavné meno *osemhranový* je utvorené od zloženého podstatného mena *osemhran* a teda ide o odvodené vzťahové prídavné meno.

V prídavných menách typu *osemhranný* býva prvou časťou viacslovného slovotvorného základu prídavné meno (napr. *malé listy — malolistý)* alebo — a to oveľa častejšie — číslovka určitá alebo neurčitá.

Vo vzťahu k našej téme nás zaujímajú predovšetkým také prídavné mená, ktoré majú v prvej časti slovotvorného základu číslovky, lebo táto okolnosť má dosah pre skúmanie významovej stránky.

Možno totiž povedať, že ak je v slovotvornom základe číslovka vyššia ako dve, teda napr. *troj-, štvor-, päť-* atď., je význam týchto prídavných mien jednoznačne určený významom číslovky. Preto takéto prídavné mená nemajú prenesené, resp. posunuté významy. Okrem toho majú ráz vyslovene vzťahový; prejavuje sa to tým, že nemožno od nich tvoriť druhý a tretí stupeň ani príslovku.

Prídavné mená s číslovkou *dvoj-* majú aspoň obmedzenú možnosť tvoriť príslovky (napr. *dvojstranne porušiť dohodu*). Okrem toho tu jestvuje špeciálnejšia podoba *oboj-* pre také prípady, keď ide práve len o vzťah dvoch a nie viacerých prvkov *(obojstranný, obojpohlavný)*. Pritom prídavné meno *obojstranný* má okrem číselného významu (napr. v spojeniach *obojstranný nôž, obojstranný zápal pľúc)* aj prenesený význam so synonymom *vzájomný* (napr. v spojeniach *obojstranná dôvera, obojstranný záujem)*. Od tohto preneseného významu je možná aj príslovka *(obojstranne si prejaviť úctu)*.

Podobná situácia je aj pri prídavnom mene *jednostranný*, ktorého sa týka jadro Dvončovho príspevku. Celkový systém zložených prídavných mien typu bahuvríhi ukazuje, že základným, resp. prvotným významom tu je práve význam, ktorý možno vyjadriť formulkou „majúci istú vec v počte danom číselným výrazom". Preto je azda správne, že v Slovníku slovenského jazyka sa uvádza tento význam pri všetkých prídavných menách tohto typu ako základný. Či je pre bežného používateľa bežnejší tento základný význam alebo skôr prenesený význam, bolo by treba zistiť skúmaním frekvencie.

V nijakom prípade však nebude možné zo zistenia vyššej alebo nižšej frekvencie vyvodzovať dôsledky pre používanie prídavného mena v odbornej terminológii. Podľa našej mienky tu nad frekvenciou preváži systémové hľadisko. A toto hľadisko prevažuje napr. aj pri prídavnom mene *mnohostranný*, ktoré sa používa nielen v takých spojeniach ako *mnohostranný záujem, mnohostranný človek*, ale aj v odborných názvoch ako *mnohostranný útvar, mnohostranné teleso*.

Prídavné mená s príponou *-ový* v tomto type nepochybne jestvujú. Ba možno uviesť podoby s príponou *-ový* aj v takých prídavných menách, ktoré súvisia s podstatným menom *strana*. Ale práve napr. prídavné meno *mnohostranový* ukazuje, že ide o špeciálny prípad. Významy prídavného mena *mnohostranový* sú totiž také odlišné, že by bolo správnejšie hovoriť o homonymách. Pritom prvý člen tejto homonymnej dvojice by vlastne nebol prídavným menom typu bahuvríhi, ale prosto odvodeným prídavným menom od zloženého podstatného mena *mnohostran*. V druhom člene tejto homonymnej dvojice ide skôr o homonymitu základného podstatného mena *strana*, ktoré možno chápať ako geometrický útvar, ale aj ako popísanú plochu papiera. Tento rozdiel dobre vidieť napr. v spojeniach *mnohostranový plošný útvar — mnohostranový posudok*.

O takúto homonymitu slova *strana* ide aj v dvojici *jedno-*

stranný (v základnom význame) a *jednostranový*. Je preto na mieste otázka, či je správnejšie priradiť fonetický termín *jednostranné ľ* k základnému významu zložených prídavných mien typu bahuvríhi, teda do radu takých názvov ako *jednočlenná veta, jednoklonná sústava, jednokoľajná trať, jednomiestne číslo, jednoramenná páka, jednosemenná nažka,* alebo či bude výhodnejšie rozmnožiť hymonymitu zavedením dvojice *jednostranové ľ* a *jednostranový list*.

Podľa našej mienky je pre odborné vyjadrovanie výhodnejšie zabrániť možnej homonymite, ktorá by vznikla dvojicou *jednostranové l — jednostranový posudok* — ako na to upozorňuje aj sám Dvonč, keď ukazuje na dvojicu *mnohovýznamný — mnohovýznamový* — než vytrhovať termín *jednostranné l* z celej sústavy názvov pre nie celkom presvedčivé spresnenie.

POZNÁMKY K SLOVENSKEJ SYNTAKTICKEJ TERMINOLÓGII

Ján Holý

Ak porovnávame gramatické učebnice a diela teoretického rázu, zisťujeme, že najmä v oblasti skladby chýbajú niektoré termíny, prípadne používané termíny nemajú presne vymedzený obsah.

1. V oblasti syntagmatiky sa používajú termíny *sklad, vetná dvojica* a *syntagma* ako ekvivalenty. Prax nás však vedie k tomu, že by bolo správne používať tieto termíny s presnejšie vymedzeným obsahom.

Prisudzovací sklad *(zem spieva)* a určovacie sklady, v ktorých determinátom je podstatné meno, prídavné meno alebo sloveso *(očarená duša, muž s protézou, ochotný pomáhať, zlomiť rekord)*, sú dvojicami plnovýznamových slov. Avšak verbálno-nominálny sklad s doplnkom, v ktorom sú dva determináty *(ako vinník predstúpil Čajka)*, nemožno nazvať „vetnou dvojicou". Podobne je to s viacčlenným priraďovacím skladom (napr. *dlhý, široký a bystrozraký*). Bude teda osožné, ak sa termín *sklad (syntagma)* bude chápať so širším významom, teda ako nadradený termínu *dvojica*. Bližšie určenie skladu sa vyjadrí prívlastkom: *dvojčlenný sklad (ženích s mašinou), trojčlenný sklad (ako vinník predstúpil Čajka), dvojstupňový sklad*

určovací (zem večného snehu), zložený sklad (zdokonaľovať sa teoreticky i prakticky) a pod.

Na spresnenie syntaktických pojmov žiada sa zaviesť termíny *členský sklad* (sklad z vetných členov; napr. *všeobecná jazykoveda; rod, číslo a pád podstatných mien*) a *vetný sklad* ako sklad vytvorený z viet, ktoré sú vo vzájomnom významovom vzťahu *(Nehovor nie, keď máš na očiach áno, lebo ťa budú pokladať za pokrytca).*

Prisudzovací sklad má u niektorých jazykovedcov aj ekvivalent *vetný sklad.* Nazdávam sa, že vetným skladom je aj determinačná aj koordinačná syntagma, veď každý sklad vydelený vo vete je vetný.

Aj základ (fundamentum divisionis), na ktorom sa vydeľujú trojaké sklady, u jednotlivých jazykovedcov chápe sa rozlične. Niektorí rozlišujú členské sklady podľa druhu viazania vetných členov,[1] iní podľa významu slov (napr. Ružička)[2] a pod.

Keby sme členské sklady vydieľali podľa druhu viazania vetných členov v skladoch, sklady *slovo „podmaňuje"* a *slovo podmaňuje* alebo sklady *mladosť — pochabosť* a *žena-kozmonautka* boli by rovnakého druhu. A zasa keby sme členské sklady vydieľali na základe významu slov, sklady *dieťa a storočie — dieťa storočia* boli by tiež rovnakého druhu. Rozborom skladov však prichádzame k názoru, že vetné členy (plnovýznamové slová vo vete) sa do skladov grupujú podľa vzájomnej vetnej funkcie.

Vzájomná funkcia vetných členov môže byť trojaká:

a) prisudzovacia (jedným členom je pôvodca deja alebo nositeľ stavu, druhým členom je prisúdený dej alebo stav; pritom sa medzi členmi skladu uplatňujú všetky možné prostriedky zhody: rod, číslo, pád, osoba; napr. *nastali dažde, matka je učiteľkou);*

b) určovacia (jedným členom — determinantom sa dopĺňa význam druhého člena — determinátu, napr. *zdravý nemocný, písať perom);*

c) priraďovacia (ide o spojenie slov, ktoré majú vo vete rovnakú funkciu, napr. *živí a mŕtvi).*

Aj pri vydeľovaní ďalších syntagmatických javov, ako sú zhoda, väzba a primkýnanie, používajú sa nejednotné hľadiská,

---

[1] E. Pauliny, *Krátka gramatika slovenská,* Bratislava 1960, 133.

[2] E. Pauliny—J. Ružička—J. Štolc, *Slovenská gramatika,* Bratislava 1963, 337.

napr. spôsob viazania slov do skladu,[3] gramatický vzťah slov[4] a i. Nepokladám za správne hovoriť tu či o viazaní, či o gramatickom vzťahu.

Viazanie (väzba) je len istý druh spojenia slov a výraz gramatický vzťah má príliš široký rozsah. Ako fundamentum divisionis vyhovuje tu tvaroslovný vzťah členov syntagmy.

Z hľadiska tvaroslovného vzťahu členy syntagmy môžu byť spojené zhodou, väzbou a primkýnaním (primknutím). Termín *zhoda* sa chápe jednotne a jednoznačne. Žiada sa však diferencovať *čiastočnú zhodu* (parciálnu kongruenciu) a *úplnú zhodu* (totálnu kongruenciu). Pri adjektívnom prívlastku a spravidla aj adjektívnom doplnku ide o úplnú zhodu, lebo sa na nej zúčastňujú všetky možné kategórie (napr. *pes baskervillský, o psoch baskervillských; knihu vrátil zabalenú, knihy sa vracajú zabalené).* Podobne je to pri slovesnej časti prísudku. Na zhode sa zúčastňujú všetky slovesné kategórie, ktorými sa vyjadruje vzťah slovesa k pôvodcovi deja alebo nositeľovi stavu *(ja píšem, more utichlo, deti boli poslušné).* Pri mennej časti prísudku sa z možných kategórií uplatňuje len rod a číslo *(otec je učiteľom, matky sú učiteľkami; stala sa poslušnou, stali sa poslušnými),* ide teda o čiastočnú zhodu. Podobne je to pri apozícii. Tu sa na zhode zúčastňuje len pád a rod *(matka — živiteľka, otec — živiteľ),* prípadne len pád *(deti — poklad národa, o deťoch — poklade národa* a pod.). Pravda, pri mennom prísudku sa okrem zhody uplatňuje aj väzba, lebo prechodná, nadobudnutá vlastnosť sa v mennom prísudku vyjadruje inštrumentálom *(otec sa stal učiteľom, matka bola učiteľkou).* Ak v mennom prísudku nemožno uplatniť zhodu pomocou trojrodovosti alebo prechyľovania slov, hovoríme výlučne o väzbe *(deti sú pokladom národa).*

Pri termíne *väzba* vidieť v našej jazykovednej literatúre veľa neistoty a opatrnosti. Ako príklady na väzbu sa často volia priame akuzatívne väzby (napr. *vidieť vodu).*[5] Nazdávam sa, že väzbu treba chápať v plnom rozsahu. Nie je správne vysvetľovať ju v priamej súvislosti s významom nie celkom vhodného termínu „rekcia". Tvar podradeného člena neriadi sa nadradeným členom, ale významovým vzťahom k nadradenému členu. V sklade *darovať knihu* je slovo *knihu* v akuzatíve, lebo v slo-

---

[3] E. Pauliny, c. d., 133.

[4] *Slovenský jazyk* (učebnica pre SVŠ), Bratislava 1956, 186.

[5] E. Pauliny, c. d., 134.

venčine sa priamy zásah vyjadruje akuzatívom. V sklade *darovať ranenému* je determinant v datíve, lebo nepriamy zásah (smer, prospech a i.) sa v slovenčine vyjadruje týmto pádom. V sklade *minulý týždeň daroval som (knihu)* je slovo *týždeň* v akuzatíve preto, lebo časová okolnosť sa vyjadruje okrem iných pádov (genitívu a inštrumentálu) aj bezpredložkovým akuzatívom. Podobne je to s adnominálnymi väzbami. V skladoch *plač dieťaťa, farba oblohy* a pod. je determinant v genitíve nie preto, že si ho žiada nadradený člen, ale preto, že sa nositeľ deja alebo stavu vyjadreného substantívom vyjadruje v našom jazyku genitívom. Týmto pádom sa vyjadruje aj vlastník, príslušnosť a pod. *(dom otca, strecha domu* a i.).

Primkýnanie sa vysvetľuje ako spájanie členov na základe tesnej blízkosti alebo ustálenej polohy.[6] Takouto definíciou sa zasahujú len niektoré prípady primkýnania. Podstatou tohto syntagmatického javu je spájanie vetných členov do skladu iba na základe významovej spolupatričnosti. Vo vete *Rozhodol sa včaššie vstať, lebo vedel, že neskoršie veru koscov márne bude hľadať* príslovka *včaššie* je medzi dvoma slovesami, no svojím významom (časové určenie deja) jednoznačne prislúcha slovesu *vstať*. V druhej vedľajšej vete príslovka *neskoršie* je dosť ďaleko od slovesa *hľadať*, a predsa na základe svojho významu jednoznačne patrí k nemu.

Primkýnaním sa pripájajú a) všetky neohybné determinanty a predikáty *(nóbl dáma, túžba vyniknúť, zakričať hop, žaba čľup — do vody)*, b) ohybné determinanty vo voľných (neväzbových) tvaroch *(za riekou Hron, slovo „rukujem")*, c) samostatne chápané sklady a vety *(výraz „za Vyšným mlynom", heslo „Národ sobě", príslovie „Dobrý začiatok — polovica práce", kniha „Keby sa slnce nevrátilo", pieseň „Stála bitka, stála"*; takéto determinanty sa spravidla zvýrazňujú úvodzovkami).

2. Jednotné hľadiská sa nepoužívajú ani pri triedení viet.

a) Ako fundamentum divisionis pri rozlišovaní kladných a záporných viet sa uvádza spôsob platnosti vety (užšej modality),[7] postoj hovoriaceho[8] a i. Uvedené hľadiská nepokladám za správne, pretože majú povahu modálnosti. V tejto súvislosti ponúka sa termín *lexikálny zmysel*, ktorý môže byť kladný a záporný.

---

[6] Pozri pozn. 5.

[7] F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1958, 270.

[8] *Slovenský jazyk* (učebnica pre SVŠ), Bratislava 1956, 208.

Slovo *zmysel* pokladám za rozsahom širšie a obsahom užšie ako slovo *význam*.[9] Aby slová mohli mať istý význam, najprv musia mať v jazyku zmysel. Slovo *zmysel* teda vyjadruje existenciu významu, nie istý význam.

Potreba rozlišovať termíny *zmysel* a *význam* sa ukazuje vo viacerých prípadoch.

Tak napr. v rečníckej otázke *Nuž či budeme prisluhovať zrade?!* je lexikálny význam kladný (veta neobsahuje lexikálny zápor), ale jej význam (presnejšie: zmysel jej významu) je záporný (dôrazne sa tvrdí, že nebudeme prisluhovať zrade). Podobne je to v iných citových výpovediach. Veta *Ale, čo nevravíš!*, ktorá vyslovuje údiv nad obsahom vypovedaného, má lexikálny zmysel záporný, ale významový zmysel je kladný (čudujeme sa nad tým, čo ktosi povedal). V emfatickej výpovedi *No, hneď ti ja ta pôjdem, už aj letím!* je lexikálny zmysel kladný, významový zmysel je záporný (= vôbec tam nepôjdem).

Rozpor medzi významovým a lexikálnym zmyslom vety je napr. aj v ironickej výpovedi *Krásne si to urobil!* (= neurobil si to krásne). Iné príklady: *Otec vás prosí, či by ste mu nepožičali pilník. — Učiteľ nemá dbať iba o výučbu, ale aj o výchovu* (= učiteľ má dbať nielen o výučbu, ale aj o výchovu) a pod.

b) Pri triedení viet na oznamovacie, opytovacie atď. za zreteľ triedenia sa berie obsah vety a úloha vety medzi podávateľom a prijímateľom,[10] prípadne len obsah vety,[11] u iných postoj, vzťah a i.

Obsahom vety rozumieme súhrn vecných významov všetkých plnovýznamových slov vo vete tvoriacich jeden myšlienkový celok, a to priamy alebo prenesený (napr. *Hádže hrach na stenu*). Je prirodzené, že spojenie vecných významov do jedného myšlienkového celku sa uskutoční pod vplyvom komunikačnej funkcie, od ktorej závisí uplatnenie istých logických

---

[9] Foneticky chápené slovo [koma] má zmysel v maďarčine (kmotor), vo francúzštine (smrteľný spánok) a v nemčine (omámenie, desatinná čiarka), ale v slovenčine zmysel nemá. Zato však v nemčine má dva významy (omámenie, omamný spánok; desatinná čiarka — písané s dvoma „m").

Slovo *zmysel* sa používa aj v geometrii v súvislosti s kladným a záporným smerom číselnej osi.

[10] E. Pauliny—J. Ružička—J. Štolc, c. d., 332.

[11] E. Pauliny, c. d., 131.

a gramatických zákonov, isté kontextové členenie a istý intonačný postup. Tu nám však nejde o otázku definície vety.

Veta *Ondrej rukuje* má konštantný obsah, avšak v rozličných situáciách môže nadobudnúť funkciu vety oznamovacej, opytovacej alebo zvolacej. Nazdávam sa teda, že obsah vety nemôže byť zreteľom pri triedení viet na oznamovacie, opytovacie atď.

Bližšie k pravde, či lepšie — správnejšie je hľadisko úlohy vety medzi podávateľom (referentom — R) a prijímateľom (akcipientom — A). Pravda, ak ide o funkciu vety vo vzťahu R : A, možno hovoriť o zložitejšej stránke vety — výpovede. Ak ešte berieme zreteľ na logický subjekt (S) a logický predikát (P), máme štyri zložky, medzi ktorými sú rozličné vzťahy, označované spoločným termínom *modálnosť (spôsobovosť)*.

Druhy modálnosti sú vcelku tri:

a) modálny vzťah medzi logickým podmetom a logickým prísudkom — S : P, napr. *Ondrej musí (smie, môže, má* a pod.) *rukovať;*

b) modálny vzťah medzi podávateľom (R) a obsahom vety — R : (S—P), napr. *Ondrej vraj (zaiste, reku* a pod.) *rukuje;*

c) modálny vzťah medzi podávateľom, obsahom vety a prijímateľom — R : (S—P) : A, napr. *Ondrej rukuje?*

Zatiaľ čo modálnosť 1. druhu sa vyjadruje spravidla modálnymi slovesami a modálnosť 2. druhu modálnymi časticami, vsuvkami a osobitnými vetami, modálnosť 3. druhu sa vyjadruje intonačnými prostriedkami. Pri doplňovacích opytovacích vetách sa okrem intonačných prostriedkov používajú aj osobitné lexikálne prostriedky (opytovacie zámená a príslovky).

Nám ide o modálny vzťah R : (S—P) : A, ktorý môže byť štvoraký: *oznamovací* (osoba A má vziať na vedomie obsah výpovede osoby R), *opytovací* (osoba A má overiť alebo doplniť výpoveď osoby R), *žiadací* (osoba A má uskutočniť naznačený obsah výpovede osoby R), *zvolací* (osoba A má zaujať citové stanovisko k obsahu výpovede osoby R).

Ukazuje sa, že pri vydeľovaní oznamovacích, opytovacích atď. viet ako fundamentum divisionis uplatňuje sa modálnosť (spôsobovosť). Vskutku ide len o druh modálnosti, a to o funkciu vety vo vzťahu medzi podávateľom a prijímateľom.

c) Vety sa triedia aj z iného hľadiska. Rozlišujú sa *holé, rozvité, jednoduché, zložené (súvetia)* a pod. Čo tu pokladať za fundamentum divisionis?

Nazdávam sa, že jediným hľadiskom je tu účasť syntagmatických vzťahov v myšlienkovom celku. Teda podľa toho, ktoré vzťahy sa zúčastňujú na vytvorení vety, rozlišujú sa vety jednoduché (holé a rozvité) a súvetia.

Ak veta obsahuje len jeden prisudzovací (vetotvorný) vzťah (sklad) bez ohľadu na účasť iných vzťahov, prípadne len jeden vetotvorný základ, je jednoduchá *(Cesta ide ďalej. — Mrzne ako na Sibíri).* Ak obsahuje len prisudzovací sklad, resp. len vetotvorný základ, je holá *(Nastali dažde. Zmráka sa).* Ak okrem prisudzovacieho skladu, resp. vetotvorného základu obsahuje aj priraďovací sklad, ide o holú vetu s viacnásobným podmetom, prísudkom, resp. vetotvorným základom *(Nastali dažde a hmly. Hlava obelela, ošedivela. Chlapci a dievčatá sedeli a počúvali. Zmráka sa, stmieva sa).* Veta, ktorá obsahuje aspoň jeden určovací sklad, je rozvitá *(Nastali veľké dažde. Leje sa ako z konvy).*

Myšlienkový celok obsahujúci viac vetotvorných prostriedkov nazýva sa *súvetie.* V prípade dvoch vetotvorných prostriedkov ide o *súvetie jednoduché* (podraďovacie alebo priraďovacie). Ak myšlienkový celok obsahuje viac ako dva vetotvorné prostriedky, ide o rozličné druhy zloženého súvetia.

d) Pri triedení viet na jednočlenné a dvojčlenné do úvahy sa berie vetotvorný prostriedok. Ak je ním prisudzovací sklad, veta sa nazýva *dvojčlenná.* Ak je vetotvorným prostriedkom vetotvorný základ, veta je *jednočlenná.*

Termíny *jednočlenná* a *dvojčlenná veta* nie sú najvhodnejšie, lebo neodborníkom umožňujú za dvojčlenné pokladať napr. aj vety typu *Zvonili dvanásť. Leje sa ako z vreca* a pod. Výstižnejšie by boli termíny *vety prisudzovacie (predikačné)* a *základové (fundamentálne).* Pritom by sa zachovala aj terminologická odlišnosť podradených viet prísudkových.[12]

---

[12] Ťažkosti s termínmi *jednočlenná veta* a *dvojčlenná veta* boli napr. pri preklade slovenských syntaktických termínov do maďarčiny (termíny *egytagú mondat* a *kéttagú mondat* znamenajú niečo iné).

K PÄŤDESIATKE PROF. JAROMÍRA BĚLIČA

Prof. Jaromír Bělič, ktorý 24. marca 1964 prekročil svoju päťdesiatku, patrí medzi najvýznamnejších predstaviteľov marxistickej jazykovedy v ČSSR a k popredným osobnostiam v organizácii nášho vedeckého života.

Charakteristickou črtou jeho vedeckého vývoja je stály záujem o aktuálne problémy našej súčasnosti. Táto črta sa výrazne prejavuje v oboch hlavných oblastiach Běličovej doterajšej vedecko-výskumnej činnosti: v dialektológii i v prácach o spisovnej češtine. Běličova knižná dialektologická monografia *Dolská nářečí na Moravě* (1954) prináša v metodológii nárečového výskumu u nás nóvum v tom, že na rozdiel od staršej, historizujúcej dialektológie venuje hlavnú pozornosť zložitým integračným procesom, odohrávajúcim sa v súčasných nárečiach ich vzájomným pôsobením, ako i stupňujúcim sa vplyvom spisovného jazyka na nárečie. Zásluhou prof. Běliča venuje dnes česká i slovenská jazykoveda zvýšenú pozornosť vývojovému pohybu celého národného jazyka vo všetkých jeho útvaroch od miestnych nárečí cez väčšie nárečové celky, cez interdialekty a mestskú reč k hovorovej reči a k ostatným štýlom súčasného spisovného jazyka, ktorý nad všetkými ostatnými útvarmi národného jazyka dominuje.

Problematike vývoja súčasnej spisovnej češtiny venoval Bělič sériu zásadných štúdií, z ktorých najdôležitejšie vydal potom v zhrnujúcej knižnej publikácii *Sedm kapitol o češtině* (1955). Hlavný aspekt, z ktorého Bělič študuje vývoj spisovnej češtiny, je otázka, ako sa spisovný jazyk prispôsobuje potrebám súčasnej spoločnosti, či ide o slovnú zásobu, alebo o gramatickú stavbu, alebo napokon o zvukovú sústavu. Z tohto hľadiska zasahuje prof. Bělič i do diskusií a riešenia problémov kodifikácie súčasnej spisovnej češtiny. Osobitnú pozornosť venuje vzťahom hovorovej češtiny a tzv. obecnej češtiny.

Vedomým úsilím o marxistický prístup k zložitým problémom súčasnosti sú preniknuté všetky Běličove úvahy o vzťahu češtiny a slovenčiny. Autor v nich vyslovuje kritický postoj tak proti pozostatkom reakčného jazykového purizmu na Slovensku, ako i k prežitkom buržoázneho čechoslovakizmu na českej strane. Dôsledné marxistické stanovisko umožňuje Běličovi zastávať svojbytnosť oboch našich národných jazykov, ako i potrebu ich vzájomného zbližovania, najmä v odbornej terminológii.

Významná je Běličova účasť na viacerých kolektívnych dielach, ako sú *Pravidla českého pravopisu, Slovník spisovného jazyka českého* a i., ako i jeho spolupráca a spoluautorstvo na viacerých učebniciach češtiny i slovenčiny. Záslužná je jeho editorská činnosť.

Ako stredoškolský a potom vysokoškolský učiteľ materinského jazyka vychoval prof. Bělič nemalý počet žiakov. Niektorí z nich pôsobia už na vysokých školách alebo pracujú vo vedeckých ústavoch.

Prof. Bělič má vynikajúce organizačné schopnosti. Svoju vedeckoorganizačnú aktivitu osvedčil najprv v Olomouci, kde bol v r. 1949—1952 dekanom filozofickej fakulty a v r. 1953—1957 rektorom Vysokej školy pedagogickej. Po prechode do Prahy sa stal vedúcim Katedry českého jazyka na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity. Po zvolení za člena korešpondenta ČSAV v r. 1955 zastáva významné funkcie v akademických riadiacich orgánoch; bol miestopredsedom býv. VIII. sekcie ČSAV a od r. 1962 vykonáva funkciu predsedu vedeckého kolégia jazykovedy.

Po zriadení Československej ústrednej terminologickej komisie pri ČSAV prof. Bělič sa stal jej predsedom. Je členom redakčnej rady Československého terminologického časopisu.

K životnému jubileu mu úprimne blahoželáme a prajeme do ďalšej práce veľa úspechov.

Redakcia

PRAVOPIS V ČESKÉ CHEMICKÉ TERMINOLOGII

V 5. čísle letošního ročníku Chemických listů (str. 494—513) uveřejnila názvoslovná komise pro anorganickou chemii návrh zásad pro tvoření názvů anorganických sloučenin. V 8. čísle (str. 865—866) se k návrhu vypracovanému prof. Škramovským kriticky vyslovují prof. Herout a prof. Bláha a uvádějí, že „předložený návrh není ještě zcela způsobilý ke konečnému schválení ani v zásadních otázkách, ani v jednotlivostech. Pouze v zájmu pedagogické praxe bylo rozhodnuto uveřejnit jej jako doporučení názvosloví pro přechodné období. Současně bylo rozhodnuto pokračovat v další činnosti na úpravě českého a slovenského názvosloví tak, aby se co nejvíce přiblížilo mezinárodnímu, při zachování specifičnosti obou jazyků."

Ale hned v první části vlastního návrhu, kde se uvádějí české a slovenské názvy chemických prvků, se ukazuje, že česká a slovenská názvovoslovná komise nemají shodný názor na psaní přejatých slov. Tak např. ze 102 uvedených názvů chemických prvků má 65 názvů jinou podobu v češtině než ve slovenštině. Někdy je rozdíl způsoben různým hláskoslovným vývojem našich národních jazyků *(křemík — kremík, rtuť — ortuť, zinek — zinok)*, jindy odlišnou úpravou zakončení přejatého slova *(nikl — nikel)*, někdy vyplývá z rozdílné spisovné výslovnosti v češtině a ve slovenštině *(uran — urán)*, jindy z rozdílných zásad pro způsob psaní přejatých slov *(aktinium — aktínium* — v češtině totiž neoznačujeme délku ve slabikách *-di-, -ti-, -ni-* v přejatých slovech). Ale

naprostá většina rozdílů vyplývá z toho, že český návrh se důsledně drží podob latinských, řeckých nebo neoklasických, zatímco slovenské názvy byly důsledně upraveny podle výslovnosti *(arsen – arzén, chlor – chlór, lanthan – lantán).*

Čeští chemikové uvádějí proti úpravám grafické podoby přejatého názvu podle výslovnosti nejčastěji tyto dvě námitky:

1. že se porušuje tradice vžitá v naší odborné literatuře,
2. že se zbytečně odchylujeme od podob užívaných mezinárodně.

Ale prolistujeme-li např. *Ottův slovník naučný,* vidíme, že se už v minulém století označovala délka ve slovech *chlór, jód, chróm* aj.; v Teysslerově a Kotyškově *Technickém slovníku naučném,* který vycházel v letech 1927–1949, se také často (i když ne důsledně) setkáváme s počeštěnými pravopisnými podobami termínů: *éter, etylén, syntéza* apod. Uvádějí-li tedy Pravidla českého pravopisu vedle původních podob také podoby počeštěné, není to vždy novum.

Sledujeme-li v odborných překladových slovnících ekvivalenty českých chemických názvů, vidíme, že si jednotlivé jazyky velmi často pravopisnou podobu různým způsobem upravují (např. čes. *helium* i *hélium* – něm. *Helium,* rus. *gelij,* franc. *hélium,* ital. *elio,* špan. *helio;* čes. *ether* i *éter* – něm. *Äther,* rus. *efir,* franc. *éther,* ital. *etere,* špan. *éter* (lat. *aether,* řec. *aither*). Poměrně častěji zachovává původní grafiku angličtina *(helium, ether),* ovšem ve výslovnosti se od původní podoby většinou zcela odlišuje *(hílj*ə*m, í*θ*r).* Táto nápadná odlišnost ve výslovnosti je patrně hlavní příčinou toho, že grafika internacionálních slov v angličtině setrvává v původní podobě, aby se alespoň písmem mohla vyjádřit souvislost s podobnými slovy v jiných jazycích.

Ale i v angličtině se setkáváme s termíny, jejichž pravopisná podoba se od pravopisné podoby latinské liší (někdy se tyto úpravy shodují i s úpravami v češtině: např. v termínu *polariz ation, oxidi zation).*

Někdy může vést snaha našich chemiků o zachování původní podoby až k chybě. V některých článcích v Chemických listech (roč. 1959, str. 55) nebo v Chemickém průmyslu (roč. 1963, str. 515) se objevila grafická podoba *acethylen.* Tato podoba je však nesprávná, protože slovo je odvozeno z latinského základu *acet- (acetum = ocet),* nikdy se zde nevyskytovalo *h* a nepíše se ani v ekvivalentních názvech v jiných jazycích.

Domníváme se, že by bylo možno vyrovnat i rozdíl názvů *vizmut – bizmut.* V českém názvu se zde opět projevuje nedůslednost. Ve shodě s výslovností bylo zavedeno psaní *z,* ale ponecháno počáteční *v,* které se shoduje jen s územ v německé literatuře *(Wismut).* V angličtině a francouzštině se píše *bismuth* a také značka *Bi* poukazuje spíše k podobě *bizmut.* Vyrovnání českého názvu s názvem slovenským by tedy mělo i výhody mnemotechnické a didaktické a nenarušilo by podstatně tradici, protože i ve starší české chemické literatuře se podoba *bizmut* vyskytovala. Podoba

bizmut by byla také ve shodě s derivovanými názvy užívanými v jiných vědních oborech, např. v mineralogii (Bi_2S_3), v lékařství: *bismutismus, bismutóza* nebo i s internacionálními názvy výrobků chemického průmyslu, např. *bismuton* p. a. *(merkaptofenyltiodiazolon)* apod.

Pravidla českého pravopisu uvádějí mnoho chemických názvů v původní i počeštěné podobě. Domníváme se, že právě dnes, kdy naši chemikové podrobují revizi a kritice své odborné názvosloví, by se měli znovu zamyslit nad tím, zda by nebylo účelné přiklonit se přece jen k tzv. progresívním podobám. Tyto podoby se stále častěji objevují v publikacích z nejrůznějších vědních a technických oborů a používá se jich také v Československých státních normách. Dvojí podoby působí však v praxi někdy dosti potíží, např. při třídění materiálů v dokumentaci, při sestavování slovníků apod. Bylo by vhodné, aby se k této problematice vyjádřili redaktoři, překladatelé odborné literatury a pracovníci dokumentačních středisek a aby posoudili sine ira et studio, zda by přece jen nebylo výhodnější preferovat i v chemické literatuře počeštěné grafické podoby přejatých slov. Chemizace našeho průmyslu, zájem široké veřejnosti o nové materiály a chemické výrobky, to vše vede ke vzrůstajícímu užívání chemických termínů v popularizačních publikacích i v denním tisku.

Pro přijetí počeštěné grafické podoby mluví i okolnost, že po vzniku samostatné ČSR v roce 1918 navázal vývoj způsobu psaní přejatých slov na starší tradici, kdy se grafická podoba přizpůsobovala výslovnosti. V minulém století to byl jeden ze způsobů obrany našeho jazyka proti ohrožení vlivem němčiny. Tato tendence byla přerušena za okupace a Pravidla z r. 1941 přinášejí návrat ke sbližování grafické podoby přejatých slov s jejich podobou v němčině. Pravidla z roku 1957 se však opět vracejí k předválečné tendenci počešťování pravopisu přejatých slov a tato snaha si jistě zaslouží podporu naší veřejnosti. Domníváme se, že by bylo neúčelné udržovat dvě pravopisně diferencované vrstvy chemické terminologie. Kromě toho pozorujeme i v chemických publikacích rozdíl mezi vrstvou nomenklatury a ostatními termíny, zejména těmi, které přesahují hranice jednoho vědního oboru *(analýza, syntéza, polarizace* apod.).

Pro stylistickou diferenciaci vědecké literatury od literatury popularizační má jistě význam zachovávání dubletních internacionálních a domácích termínů, ale dubletní grafické podoby tomuto účelu neposlouží a ve školách, v redakcích i v dokumentaci zbytečně situaci komplikují. Domníváme se, že ve chvíli, kdy naši chemikové znovu široce diskutují o systému své terminologie, by mohli ve spolupráci s lingvisty rozřešit i tuto ožehavou otázku pravopisu.

Miroslav Roudný – Antonín Tejnor

NÁZVOSLOVÍ PLASTICKÝCH HMOT A PRYŽE. ČSN 64 0001. Vydavatelství Úřadu pro normalizaci a měření, Praha 1963, str. 290.

Temer po desiatich rokoch vychádza názvoslovná norma plastických hmôt v zrevidovanej a doplnenej podobe. Ak sa o názvoslovnej norme hovorí ako o zrevidovanej, treba si všimnúť, či sa skutočne zrevidovali aj názvy. A pretože ide o názvoslovnú normu česko-slovenskú, treba skúmať, či sa zrevidovali i české i slovenské názvy.

Už v prvom vydaní tejto normy boli uvedené aj slovenské názvy, a to vcelku v takej podobe, v akej sa vyskytovali v slovenskej literatúre alebo v akej boli spracované v terminologických komisiách. V novom vydaní sa niektoré slovenské názvy prispôsobili českým názvom. Tak už základný názov *plastické hmoty.* Kým v prvom vydaní sa pre češtinu ako správny názov uvádzala podoba *plastické hmoty* a ako nesprávne sa výslovne označovali podoby *umělé hmoty* a *plastické látky,* pre slovenčinu sa ako správny názov uvádzala práve podoba *plastické látky,* teda tá, ktorá bola pre češtinu nesprávna. Vznikol tak paradoxný stav, nepríjemný tým viac, že v obidvoch našich jazykoch sú slová *hmota* a *látka* rovnako bežné a majú úplne rovnaký význam. Preto treba uvítať riešenie v novom vydaní, kde sa pre češtinu i slovenčinu ustaľuje rovnaký názov *plastické hmoty* a ako nesprávne sa označujú pre češtinu podoby *umělé hmoty, umělé látky,* pre slovenčinu *plastické látky.* Ako novinka sa tu uvádza druhá prípustná podoba názvu, a to *plasty.* Treba však dodať, že táto podoba sa mala uviesť v zátvorke (totiž ako prípustný druhotvar) aj pre slovenčinu, lebo sa skutočne, ba temer prednostne používa v slovenskej odbornej i popularizačnej literatúre.

Takéto nedôsledné uvádzanie ďalších prípustných názvov len pre češtinu, nie aj pre slovenčinu je v novom vydaní normy na viacerých miestach. Napr. čes. *nitrát (dusičnan) celulózy (celulóza),* slov. len *nitrát celulózy,* čes. *měniče iontů (ionexy),* slov. len *vymieňače iónov,* čes. *absolutní viskozita (dynamická viskozita),* slov. len *absolútna viskozita,* čes. *tavný index (index toku taveniny, index fluidity),* slov. len *tavný index (index toku taveniny),* čes. *elastická deformace (pružná, zvratná),* slov. len *elastická deformácia,* čes. *tažnost (poměrné prodloužení při přetržení),* slov. len *ťažnosť.* Bolo by treba podrobnejšie skúmať, do akej miery sú tieto rozdiely náhodné, resp. do akej miery zachycujú skutočný stav v našich jazykoch.

Úsilie o koordináciu českých a slovenských názvov sa prejavilo aj v niekoľkých ďalších prípadoch. Tak sa napr. zjednotili staršie rozdielne názvy *karbořetězcové polymery — polyméry s uhlíkatým reťazcom* a *heterořetězcové polymery — polyméry s viacprvkovým reťazcom,* a to tak, že sa aj pre slovenčinu ustálili podoby *karboreťazcový polymér* a *heteroreťazcový polymér* (zavážila tu najmä opora o ruské a poľské podoby).

Spoločným úsilím sa podarilo odstrániť v češtine i slovenčine neorganické podoby *lisovstřikovací, vstřikolis* a zaviesť názvy *přetlačovací forma — pretlačovacia forma, přetlačování — pretlačovanie.* Podobne sa dosiahla zhoda aj v názve *tlumič (tlumivý roztok) — tlmič (tlmivý roztok),* kde sa odstránili čes. podoby *ústojný roztok* a *pufr.*

Prirodzene, že aj v novom vydaní normy ostali niektoré rozdiely medzi českým a slovenským názvoslovím. Napr. *pryskyřice — živica, pryž — guma, bod tání — bod topenia, měnič iontů — vymieňač iónov.* Nie je však šťastné také riešenie, že sa v českom názvosloví uvádza *guma* ako prípustný variant za *kaučuk* (a zhodne s tým aj pre slovenské názvoslovie), ale v slovenskom názvosloví sa uvádza *guma* ako ekvivalent čes. *pryž.* Ak je v slovenčine *guma* proti *pryž* (zhodne s poľštinou, nemčinou i angličtinou), nemalo by sa slovo *guma* uvádzať ako variant pri hesle *kaučuk;* v poľštine, ruštine i nemčine sa tu vystačí iba s podobou *kaučuk.*

Niektoré rozdiely medzi češtinou a slovenčinou, najmä pokiaľ ide o domáce a prevzaté slová, sú zbytočné. Ide o také dvojice ako *přetvrzení — prevulkanizovanie* (ale inde je zhoda: *nedotvrzení (podvulkanizování) — nedotvrdenie (podvulkanizovanie)), usazování (sedimentace) — sedimentácia, dopravník (transportér) — dopravník.* Nie sú odôvodnené ani slovotvorné rozdiely v dvojiciach ako čes. *tvrdidlo* — slov. *tvrdivo.*

Na rozdiel od prvého vydania sú v novom vydaní doplnené názvy v ruštine, poľštine, nemčine, angličtine a francúzštine. Tieto názvy iste uvítajú pracovníci v dokumentačných a informačných strediskách, ale poskytnú spoľahlivý materiál aj pre porovnávanie štruktúry a motivácie termínov v jednotlivých jazykoch.

Prirodzenou súčiastkou systematicky usporiadanej terminológie sú abecedné registre vo všetkých jazykoch, ktoré sa v norme používajú. K českému a slovenskému registru treba však povedať, že by azda bolo účelné aj v registri označiť, či ide o názov odporúčaný alebo nesprávny, resp. o prípustný druhotvar. Treba upozorniť, že v slovenskom registri sú niektoré rozdiely proti systematickej časti. Uvádza sa tu *Bergmann—Junkova skúška,* hoci v systéme je správne *Bergmannova—Junkova skúška*; ďalej je tu len *depolymerizácia* a nie aj podoba *depolymerácia,* ktorá je vlastne odporúčanou podobou; uvádzajú sa tu podoby *forma lisovacovstrekovacia, komora lisovstrekovacia, lisovstrekovací lis,* i keď sa v systematickej časti neuvádzajú.

Z tlačových chýb treba upozorniť aspoň na nespr. podobu redidlo namiesto *riedidlo* (v registri je správna podoba) a na tvar viaconásobná forma namiesto spr. *viacnásobná forma.*

Z hľadiska češtiny treba ešte pripomenúť, že sa používajú podoby pravopisne progresívnejšie, pravda, s poznámkou, že vo vedeckých spisoch možno používať aj staršie podoby.

Záverom treba povedať, že názvoslovie plastických hmôt, ako bolo spra-

cované v tomto novom vydaní, patrí k najlepším a najrozsiahlejším názvoslovným normám, ktoré dosiaľ vydal Úrad pre normalizáciu a meranie. A treba povedať aj to, že pri takejto rozsiahlej a pre prax dôležitej názvoslovnej norme sa vlastne prvý raz vo väčšej miere uplatnilo zámerné úsilie o koordináciu českej a slovenskej terminológie, a to pri plnom rešpektovaní štruktúry obidvoch našich jazykov a za priamej účasti Československej ústrednej terminologickej komisie. (Porov. k tomu aj diskusný príspevok J. Horeckého *K revízii názvoslovnej normy o plastických látkach,* ČSTČ 2, 1963, 49–51.)

Ján Horecký

MIKULÁŠ ONDREJIČKA A SPOLUPRACOVNÍCI, *VNÚTORNÉ CHOROBY I, II,* Vydavateľstvo Osveta, Bratislava 1963.

Prvé dva zväzky tejto pozoruhodnej práce sú len polovicou rozsiahlej príručky pre poslucháčov medicíny a pre lekárov v praxi, ktorú vydáva Vydavateľstvo Osveta v edícii pre doškoľovanie lekárov. V slovenskej lekárskej literatúre ide vlastne o prvú prácu tohto druhu. Dosiaľ totiž nejestvovala v slovenčine sústavná učebnica (príručka) vnútorného lekárstva, hoci je známe, že práve toto odvetvie medicíny vzhľadom na rozsah látky kladie na poslucháčov, ale aj na lekárov v praxi mimoriadne nároky. Cieľom práce je umožniť poslucháčom ľahšie zvládnuť náročné študijné úlohy a lekárom pomôcť pohotovo a dôkladnejšie sa orientovať v sústave disciplín vnútorného lekárstva.

V práci sa vcelku dôsledne dodržiava určená koncepcia, pri ktorej sa bral zreteľ na to, že vlastne ide o vysokoškolskú učebnicu. V jednotlivých kapitolách postupujú autori tak, že napred vymedzia (definujú) pojem (podľa okolností aj viac pojmov), s ktorým v príslušnej kapitole narábajú. Pri opisovaní chorôb ide o takúto štruktúru výkladu: definícia alebo krátky opis choroby, potom nasleduje etiológia a patogenéza choroby, ďalej jej klinický obraz, diagnóza (prípadne aj diferenciálna diagnóza), terapia, prognóza, posudzovanie práceschopnosti. Pre štúdium lekárov je dôležité, že sa po každej uzavretej kapitole uvádza použitá odborná literatúra.

Vnútorné choroby sú prácou, ktorá vzbudzuje záujem aj z hľadiska jazykového, najmä však z hľadiska terminologického. Prvý raz sa v nej zhrnuje a ustaľuje slovenská terminológia vnútorných chorôb, a to jednak slovakizovaná podoba latinských pomenovaní, jednak slovenské názvy chorôb. Z terminologického hľadiska je závažný aj fakt, že autori v istých prípadoch upozorňujú na neustálenosť termínov a na pojmovú neujasnenosť. V tomto smere je obzvlášť inštruktívna kapitola o alergii, kde sa priamo konštatuje, že alergické názvoslovie je problémom tak, ako alergia

samotná. Súvisí to zrejme s tým, že zatiaľ nie je objasnená podstata alergie, preto sa aj autori tejto práce obmedzujú iba na opis príznakov alergie. Predsa však vymedzili také základné termíny, ako je *alergín, alergóza, anafylaktický šok* ap.

Pri charakteristike (opise, definícii) tej-ktorej choroby používa sa spravidla jej latinské pomenovanie a uvádza sa aj slovenský názov, pokiaľ, pravda, jestvuje. V ďalšom výklade sa potom najčastejšie narába so slovakizovanou (adaptovanou) podobou latinského pomenovania.

Pokiaľ ide o výber pomenovacích prostriedkov, vydeľuje sa vo Vnútorných chorobách niekoľko skupín pomenovaní. Do jednej z nich možno zaradiť pomenovania, pre ktoré sa ani v tejto publikácii neustálili slovenské alebo aspoň adaptované ekvivalenty. Ide napr. o termíny *aleukia haemorhagica, angina agranulocytotica, bronchitis crouposa, bronchitis plastica, bronchitis pseudomembranacea mucosa, empyema necessitatis* ap. V mnohých takých prípadoch sú latinské termíny synonymami iných, častejšie používaných termínov. Uvedené druhy bronchitíd sú napr. synonymami lat. pomenovania *bronchitis fibrinosa,* ktorého adaptovaná podoba je *fibrinózna bronchitída.*

Inú skupinu tvoria slovakizované (adaptované) podoby latinských termínov. Ide o typy *fokálna glomerulitída, hyperplázia týmu, transparietálna splenoportografia, kardioezofagálna relaxácia, exoftalmická struma, fotosenzitívna porfýria* atď. Pravdaže, z hľadiska výberu jazykových prostriedkov nejde o jednoliatu skupinu. Zistili sme totiž pomerne voľnú kombináciu domácich a cudzích prvkov pri tvorení viacslovných pomenovaní. Ako príklad na voľné kombinovanie možno uviesť termíny *karcinóm hlavných bronchov* a *periférny karcinóm priedušiek.* Pri oboch termínoch choroba orgánu je pomenovaná cudzím slovom, pričom v prvom prípade sa pomenúva cudzím slovom aj orgán zasiahnutý chorobou (t. j. bronchy), kým v druhom prípade sa orgán zasiahnutý chorobou pomenúva domácim názvom. Bolo by pomerne zložité a možno by ani neviedlo k cieľu hľadať pevnejšie zásady pre tvorenie viacslovných termínov tohto druhu. Zhruba platí, že orgán, ktorý je postihnutý istou chorobou, pomenúva sa domácim slovom, samotná choroba cudzím slovom: *atelektáza pľúc, edém hrtana, emfyzém pľúc, empyém hrudníka, fibróza pečene, kandidóza čreva, sarkóm žalúdka* atď. O niečo zriedkavejšie sú viacslovné pomenovania tohto druhu s obidvoma cudzími členmi: *hyperplázia týmu, emfyzém mediastína* a i. Je to najmä preto, že časti tela, resp. orgány majú spravidla domáci názov.

A naostatok skupina domácich pomenovaní reprezentovaná názvami ako *dna, cukrovka, nádcha, nemý žlčový kameň, vredový čap, nádory tenkého čreva, nádory ústnej dutiny, nádory žalúdka* atď. Je zaujímavé, že v niekoľkých prípadoch použili autori len slovenské názvy *(nádory tenkého čreva, nádory ústnej dutiny).* V prevažnej väčšine však možno

k slovenskému názvu nájsť latinský ekvivalent: *chronická nádcha – rhinitis chronica, senná nádcha – rhinitis pollinosa, vazomotorická nádcha – rhinitis vasomotorica* a i.

Ukazuje sa teda, že aj táto publikácia (podobne ako aj iná lekárska literatúra) je z jazykového hľadiska zaujímavá. Na jednej strane je v nej zrejmá tendencia udržať si istú (správnu) kontinuitu a zabezpečiť zrozumiteľnosť v medzinárodných reláciách, čo vedie k používaniu latinských, resp. adaptovaných termínov. Na druhej strane si však autori odbornej lekárskej literatúry uvedomujú, že presýtenie textu cudzími slovami sťažuje vnímanie, čo treba vziať do úvahy najmä pri prácach s didaktickým zacielením. Preto je celkom pochopiteľná tendencia „odľahčiť" odborný text prostriedkami domáceho jazyka. Vo Vnútorných chorobách badať takúto tendenciu v spojeniach typu *mechanická fragilita červených krviniek, osmotická rezistencia červených krviniek* ap. (Tu mohli autori použiť termín *erytrocyty*. Pravdepodobne kvôli preťaženiu textu cudzími slovami rozhodli sa pre slovenský termín.) Toto zistenie platí aj napriek tomu, že sa vo Vnútorných chorobách stretáme so spojeniami typu *splenektómia pri imunohemolytických symptomatických anémiách,* ktorých výskyt je častý aj v tejto učebnici a ktoré sa obvykle pokladajú za príznačné pre odborné lekárske vyjadrovanie.

Na konci každého zväzku je menný register a vecný register. Pri usporiadaní vecného registra sa bohužiaľ nepostupovalo jednotne. Preto sú niektoré viacslovné termíny zaradené podľa hlavného člena (substantíva), iné zasa mechanicky podľa abecedy. (Porov. napr. správne usporiadanie i zaradenie hesiel *hemaglutinácia pasívna, hernia bránicová traumatická, kolaps pľúc masívny* atď. a nesprávne usporiadanie i zaradenie hesiel *biele krvinky, červené krvinky, osmotická rezistencia červených krviniek* ap. Správne malo byť: *krvinky biele, krvinky červené, rezistencia červených krviniek osmotická.)* Táto nejednotnosť do istej miery sťažuje prácu s registrom i praktické používanie tejto veľmi cennej a užitočnej publikácie.

Ivan Masár

SLOVENČINA VO VIACJAZYČNOM KNIHOVEDNOM SLOVNÍKU

Knihovedná lexikografická literatúra je pomerne bohatá, čo je dôsledkom osobitných podmienok a poslania odbornej knihovníckej práce. Túto literatúru charakterizuje najmä mnohojazyčnosť. Najrozšírenejšou viacjazyčnou knihovednou prácou je *Vocabularium bibliothecarii* (Paríž, UNESCO 1953 a 1958, 296 a 79 s.), anglicko-francúzsko-nemecký (v novšom vydaní aj ruský) slovník, ktorého autormi sú H. Lemaitre a

A. Thompson. Pri praktickom používaní má veľké výhody: miesto slovného hesla používa číselný symbol medzinárodného desatinného triedenia knižničného a bibliografického.

V svetovej knihovednej literatúre najviac mnohojazyčných slovníkov vyšlo v piatich jazykoch,[1] ale okrem nich sú aj šesťjazyčné,[2] i v jazykoch siedmich,[3] ôsmich,[4] dvadsiatich,[5] ba až tridsiatich ôsmich.[6]

V slovenskej lexikografii máme doteraz len J. Hajduškov *Maďarsko-slovenský knihovedný slovník* (Martin 1958), J. Hajduškov — E. Holanovej *Slovensko-maďarský knihovedný slovník* (Martin 1961) a M. Fedorov *Rusko-slovenský a slovensko-ruský knihovnicky a bibliografický slovník* (Martin 1959).

Slovenská knihovedná terminológia dostáva sa do mnohojazyčného slovníka až zásluhou Zoltána Pipicsa, *A könyvtáros gyakorlati szótára. — Dictionarium bibliothecarii practicum* (Budapešť, Akadémiai Nyomda, b. r.). Medzi dvadsiatimi jazykmi je tu zastúpená slovenčina i čeština. (Na týchto dvoch častiach slovníka spolupracovala bratislavská a pražská Univerzitná knižnica.)

Aj pri značnom rozsahu (až 315 strán) v 333 heslách slovník neobsiahol viac ako 528 slovenských slov, čo podmienila jeho mnohojazyčnosť. Z oblasti vzniku knihy chýbajú napr. termíny *tvorba (tvorenie), písacie pomôcky, knihtlač (tlačiar), papier, edičné plánovanie, pôvodina, väzba* atď., z nadobúdania kníh termíny *akvizícia, povinný výtlačok*, zo spracovania kníh *katalogizácia, katalogizačné pravidlá, triedenie (klasifikácia), popis, záznam, záhlavie, register, recenzia, referát, rozprava*, z rozširovania kníh *práca s knihou a čitateľom, čitateľ, požičiavateľ, požičovňa, čitáreň, druhy knižníc* (ľudové, školské, vedecké, ústredné, krajské atď.), ba

---

[1] *Bibliotheca Vaticana.* Cataloging Code, Chicago 1948; R. Hosteller, *The printer's terms,* London 1949; E. J. Labarre, *Dictionnary of papermaking terms,* Amsterdam 1937; Fuijo Maniya, *A complette dictionnary of librairy terms,* Tokyo 1952; Stillwell, *Incunabula and Americana 1490—1800* (Príloha), New York 1931; H. Więckowska — H. Pliszczyńska, *Podręczny słownik bibliotekarza,* Varšava 1955.

[2] M. Nádvorník a i., *Slovník knihovnických termínů,* Praha 1958.

[3] W. Hellwig, *Wörterbuch der Fachausdrücke des Buches und Papiergewerbes,* Frankfurt 1926; *Vocabulaire technique de l'éditeur,* Berne 1913.

[4] M. Hertzberger, *Dictionnaire à l'usage de la libraire ancienne,* Paris 1956.

[5] B. Cowles, *Bibliographer's glossary of foreign words and phrases,* New York 1935.

[6] O. Pinto, *Termini d'uso nelle bibliografie dei periodici,* Roma 1929.

v slovníku nie sú ani také základné knihovedné termíny ako *literárna produkcia, publikácia, kníhkupectvo, knihovníctvo, knihoveda* a *knihovník.*

Naproti tomu veľké množstvo literárnych termínov (*báseň, dráma, epopeja, hymna* atď.) by poukazovalo na určitú literárnu koncepciu knihovedy. Takýto predpoklad nie je oprávnený, lebo autor v úvode k dielu hovorí, že za prameň mu slúžil iba ústredný katalóg Széchényiho knižnice (Országos Széchényi Könyvtár), celkove obsiahly, až s dva a pol miliónom lístkov. Zostavovateľ slovníka sa uspokojil iba s kartotékovými záznamami a nečerpal z vlastných prameňov terminológie — z literárnych knihovedných diel.

Skladba takéhoto mnohojazyčného slovníka kladie na zostavovateľa veľké nároky nielen pri voľbe správneho a vhodného ekvivalentu, ale najmä v otázke homonymity a synonymity vo všetkých jazykoch slovníka a v otázke rovnomerného spracovania jednotlivých hesiel. Predovšetkým význam heslového slova nie je často správne vystihnutý. Napr. *dotlač* i *dotlačok* je len *utánnyomás, polemický spis* i *polemika* len *vitairat*; *pridať, priložiť, pripojiť, pripnúť, pripäť* iba *csatol*; hoci termín *prednáška* slovník udáva vo význame *elöadás, prednášanie* naproti tomu nesprávne ako *felolvasás*; podobne *hagyaték* v češ. *zbytek, zůstatek,* ale v slov. nielen *zvyšok,* ale i *odkaz* (!); *rendelet* v slov. len *nariadenie,* ale v češ. *nařízení, pořádek, pořadí, ustanovení; elbeszélés* v slov. len *novela, poviedka,* ale v češ. i *zvěst*; *átír* v slov. len *prepísať,* ale v češ. *předělati, přetvořiti*; *vezetö* vo význame „príručka" nie je iba *sprievodca,* ale i *vedúci* (!).

Napokon i tlačové chyby pôsobia dosť rušivo najmä v takých prípadoch, ako napr. pod ľa miesto *podľa,* fotyšský miesto *lotyšský,* svádský miesto *švédsky* atď. (Takýchto a podobných chýb sme napočítali len v slovenskej časti na siedmich stranách vyše 60.)

Inak je slovník tlačiarsky na veľmi peknej, až prepychovej úrovni, po tejto stránke je skutočne reprezentačný. Niet pochýb, že knihovníci a bibliografi všetkých dvadsiatich národov, ktorých jazyk slovník obsiahol, privítajú ho so záujmom a akiste rýchlo rozoberú, čím vytvoria predpoklady pre nové, dokonalejšie vydanie. Každý takýto slovník totiž treba vítať nielen ako novú pomôcku pri knihovníckej práci, nielen ako podklad pre zbližovanie jednotlivých národných terminológií a vytváranie medzinárodnej terminológie, ale i preto, že takáto práca je dobrým pomocníkom pre dorozumenie medzi národmi.

J. K. Garaj

PRACOVNÉ ZASADNUTIE ČESKOSLOVENSKEJ ÚSTREDNEJ TERMINOLOGICKEJ KOMISIE

Československá ústredná terminologická komisia pri ČSAV mala svoje riadne pracovné zasadnutie v Prahe dňa 19. decembra 1963.

Na zasadnutí podal vedecký tajomník J. Kuchař, CSc., zprávu o činnosti pražského a bratislavského sekretariátu ČSÚTK. Koordinačná činnosť sekretariátov sa vyvíjala dvoma smermi. Veľa pozornosti sa venovalo koordinácii českej a slovenskej terminológie v pripravovaných právnych kódexoch, ako i v mnohých drobnejších osnovách zákonov. (Pražský i bratislavský sekretariát dostávajú na pripomienky všetky návrhy zákonov i dôležitejších vyhlášok.) Treba však konštatovať, že pracovníci legislatívnych odborov nie vždy berú dostatočne do úvahy pripomienky jazykovedcov.

Sľubne sa rozvíja koordinačná činnosť v práci rozličných názvoslovných komisií, najmä pri príprave česko-slovenských názvoslovných noriem. Bratislavský sekretariát sa okrem toho stará aj o jazykovú úpravu technických noriem i odborových noriem vychádzajúcich v slovenčine.

Členovia ČSÚTK podali na zasadaní zprávy o činnosti v jednotlivých odboroch. Zo zpráv vidieť, že sa zodpovedne začínajú riešiť otázky koordinácie českej a slovenskej terminológie i rozličné otázky organizačné. V diskusii sa poukázalo na potrebu uvádzať v učebniciach i monografických prácach stručné diferenciálne slovníčky základných českých a slovenských názvov, v prírodovedných disciplínach i rozdielne názvy rodov.

V diskusii o návrhu Zásad koordinácie českej a slovenskej terminológie (ktoré uverejňujeme v tomto čísle ČSTČ) sa zdôraznila najmä potreba podrobnejšie skúmať otázky vedeckej terminológie, vzťah medzi národným a medzinárodným názvoslovím v nomenklatúrach, ako aj potreba čeliť nadbytočnému a nevhodnému purizmu (cudzie termíny neprekladať, ale vhodne adaptovať).

Záverom sa prediskutovala zpráva J. Horeckého o druhom ročníku Československého terminologického časopisu.

Ján Horecký

ZÁKLADNÁ OPTICKÁ TERMINOLÓGIA

Terminologický slovník z odboru optiky vypracovala Komisia pre optickú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV pod vedením prof. dr. J. Hajdu. Publikácia má veľký význam pre zjednotenie názvoslovia v oblasti optiky a bude dobrou pomôckou pre slovenských a českých pracovníkov z odboru optiky a jemnej mechaniky. Prispeje k zvýšeniu odbornej a jazykovej úrovne publikácií, ktorých autori, prekladatelia alebo redaktori sa budú o ňu opierať.

VSAV 1964, str. 40, brož. Kčs 2,50.

Ján Horecký

MORFEMATICKÁ ŠTRUKTÚRA SLOVENČINY

Súčasné obdobie v jazykovede je charakterizované hľadaním postupov, ktorými by sa dala jazyková stavba vyjadriť exaktnými spôsobmi, čiže jazykoveda sa matematizuje. Je preto veľmi potrebné, aby aj naša jazykoveda držala krok v skúmaní jazyka novými metódami.

Z tohto hľadiska nadobúda význam práca Jána Horeckého *Morfematická štruktúra slovenčiny,* pretože pri skúmaní morfematickej stavby slovenčiny prináša nové prvky a postupy. Sám autor v úvode zdôrazňuje, že aplikuje v tejto práci na morfematický rozbor matematicko-logické metódy, a to najmä teóriu množín, teóriu vzťahov a teóriu grafov. Presnejšie povedané, aplikuje základné pojmy z týchto matematických teórií, pretože napríklad matematická teória množín je podstatne zložitejšia, ako by sa zdalo z jej aplikácie v tejto práci. Iba neskôr, keď bude po tejto stránke jazyková stavba spracovanejšia, bude možné teóriu množín všestrannejšie využiť pre jazykovedné bádanie.

Práca Jána Horeckého sa skladá zo štyroch častí. V prvej sa osvetľuje základný pojem — morféma, v druhej sa podáva inventár morfém v spisovnej slovenčine, v tretej časti sa osvetľuje morfematická štruktúra slovenčiny a v poslednej sa uvádzajú morfematické sústavy spisovnej slovenčiny.

VSAV 1964, str. 176, brož. Kčs 10,— (ruské a anglické resumé).